

12.VII.2013

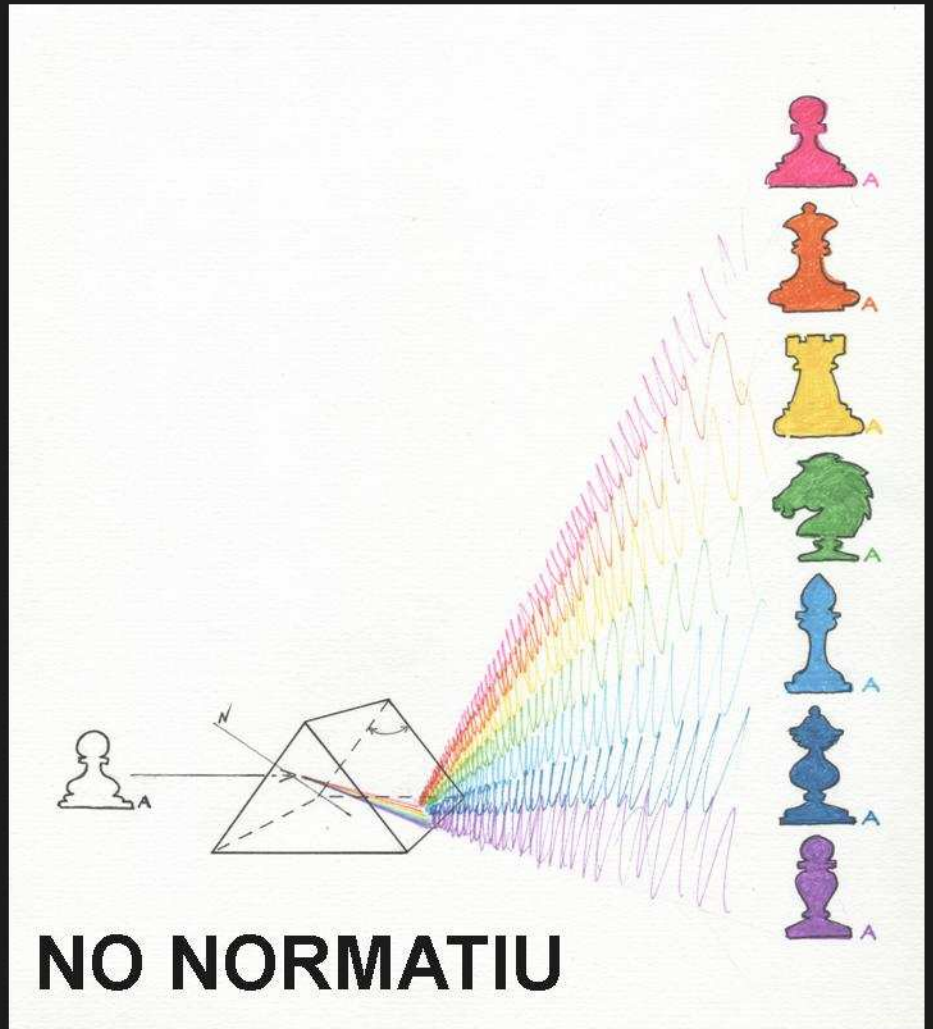
TREBALL DE FÍ DE GRAU DE TREBALL SOCIAL

Tutoria: Rodrigo Prieto Drouillas

GÈNERE NO NORMATIU I FORMACIÓ EN EL GRAU EN TREBALL SOCIAL

Anna Martí Ventura

Resum

En aquest informe es detallen els elements fonamentals d'una recerca duta a terme en tres universitats catalanes respecte dels continguts formatius en matèria de gènere del Grau en Treball Social. Recerca que parteix de la hipòtesi de que realitats de gènere no normatives, que requereixen ser abordades des de l'exercici professional del Treball Social, no tenen presència en els currículums formatius.

Els continguts temàtics de les guies d'aprenentatge de les assignatures que conformen els plans d'estudi, i una enquesta als estudiants al final del seu procés formatiu vers als seus coneixements en matèria de gènere, són els dos eixos d'anàlisi que han permès arribar a unes primeres conclusions de caràcter preliminar, les quals conformen un escenari global caracteritzat per una presència residual d'aquestes realitats de gènere no normatives, i que planteja la necessitat de dur a terme una reflexió i revisió acadèmica al respecte.

Paraules clau: Grau en Treball Social. Continguts formatius. Gènere.
Realitats de gènere no normatives. Revisió acadèmica.

Abstract

This report describes in detail the fundamental elements of our research on the gender contents in the curriculum of the Social Work degree offered at three Catalan universities. This research is based on the hypothesis that the realities of non-normative gender, which must be tackled as part of the Social Work practice, are not reflected in the Social Work curricula offered at the selected universities.

The course syllabi in the Social Work curricula were analyzed for gender related contents and senior students in Social Work were surveyed to assess the gender knowledge acquired by the final stages of their professional training. These were the two pillars that led to this work's preliminary conclusions, namely that in the Social Work curricula analyzed there is only a residual presence of non-normative gender realities. This suggest the need for reflection and for a curriculum revision to incorporate these realities.

Key words: Social Work degree. Educational contents. Gender. Non-normative gender realities.
Curriculum revision.

Sumari

Pàgina

Agraïments	5
1. Introducció.....	6
1.1. Justificació i punt de partida de la recerca	6
1.2. Planejament de la recerca.....	8
1.3. Estructura de l'informe de la recerca	9
2. Marc teòric.....	11
2.1. Pregunta inicial d'investigació	11
2.2. Fonts secundàries de la recerca.....	12
2.2.1. Sexe, gènere i sexualitat	12
2.2.1.1. Binarisme de gènere.....	12
2.2.1.2. Teories interpretatives del gènere	14
2.2.1.3. Realitats de gènere no normatives	19
2.2.1.4. Actituts socials vers realitats de gènere no normatives	26
2.2.2. Gènere i Treball Social	28
2.2.2.1. Gènere i pràctica professional.....	28
2.2.2.2. Gènere i formació acadèmica	35
3. Hipòtesis, variables i objectius	39
3.1. Hipòtesi de la recerca.....	39
3.2. Variables de la hipòtesi de la recerca	39
3.3. Objectius de la recerca.....	40
4. Metodologia	42
4.1. Tipologia.....	42
4.2. Mostra	43
4.3. Tècniques i recollida de dades	46
4.4. Disseny i fases d'estudi	48

5.	Anàlisi i discussió de resultats	50
5.1.	Anàlisi dels continguts de gènere de les assignatures	50
5.1.1.	Presència de continguts de gènere a les assignatures	50
5.1.2.	Tipus de continguts de gènere de les assignatures.....	54
5.1.3.	Síntesi de resultats de l'anàlisi dels continguts de gènere de les assignatures	58
5.2.	Anàlisi dels coneixements dels estudiants en matèria de gènere	59
5.2.1.	Anàlisi de les dades de caràcter general	59
5.2.2.	Anàlisi de les dades del qüestionari.....	61
5.2.2.1.	Relació de dades i consideracions generals	61
5.2.2.2.	Anàlisi individualitzada per pregunta	66
5.2.2.3.	Síntesi de resultats de l'anàlisi del qüestionari	83
6.	Consideracions finals	86
6.1.	Conclusions	86
6.2.	Recomanacions	89
6.3.	Temes oberts per a un futur.....	90
7.	Referències	92
7.1.	Bibliografia	92
7.2.	Webgrafia.....	95
7.3.	Legislació	96
	Annexes	97
	Annex 1 - Qüestionari.....	98
	Annex 2 - Plans d'estudi i guies d'aprenentatge.....	100

Índex de Taules

Pàgina

Taula 1 - Objectius eix 1 de la recerca	41
Taula 2 - Objectius eix 2 de la recerca	41
Taula 3 - Nombre i percentatge d'estudiants de 4t curs	45
Taula 4 - Nombre i percentatge de qüestionaris complimentats	45
Taula 5 - Tipologia de les preguntes del qüestionari	48
Taula 6 - Fases del procés de la recerca	49
Taula 7 - Creditatge amb continguts de gènere	51
Taula 8 - Creditatge amb continguts de gènere en l'oferta d'optativitat.....	52
Taula 9 - URV. Temàtiques de gènere de les assignatures.....	54
Taula 10 - UdL. Temàtiques de gènere de les assignatures.....	55
Taula 11 - URL. Temàtiques de gènere de les assignatures	56
Taula 12 - Creditatge amb continguts de realitats de gènere no normatives	57
Taula 13 - Perfil dels estudiants enquestats	60
Taula 14 - Resultats de les preguntes tancades del qüestionari.....	63

Agraïments

En primer lloc vull agrair a Rodrigo Prieto, el meu tutor en aquesta recerca, les seves reflexions i aportacions que m'han ajudat a trobar un camí i a poder seguir-lo en moments de dubtes i de desorientació. Aquest agraïment va però més enllà, doncs ha estat també professor meu en el curs de la meva formació, i les seves classes m'han descobert dimensions del gènere que si bé havia intuït o albirat, mai les havia abordat des d'una vessant teòrica i acadèmica. Dimensions que han acabat esdevenint la gènesi d'aquesta recerca, alhora que m'han permès incorporar noves perspectives i dur a terme reflexions que m'han enriquit, i continuaran fent-ho, tant a nivell personal com professional.

El meu agraïment també a Carme Fernández i Ges, directora del grau en Treball Social a la Universitat Ramon Llull, també professora i tutora meva al llarg dels estudis, que més enllà de l'acompanyament rebut per part d'ella en el curs de la meva formació, m'ha facilitat contactes amb els responsables acadèmics de les universitats en que es centra aquesta recerca, i sense els quals aquesta no hauria estat possible.

Agrair també l'atenció i col·laboració dels diferents responsables acadèmics de les universitats, i en especial a Xavier Pelegrí, Paloma Pontón i Beatriz López, docents que han facilitat un espai lectiu de les seves classes per poder passar als estudiants el qüestionari de la recerca.

Per últim, fer extensiu aquest agraïment a tots els estudiants, que en moments difícils com un fi de curs i de carrera, han acceptat dedicar una part dels seu temps a respondre el qüestionari, fent possible tirar endavant la recerca.

1. Introducció

1.1. Justificació i punt de partida de la recerca

En el curs acadèmic 2011-2012, en el marc dels meus estudis de Grau en Treball Social¹, vaig cursar l'assignatura optativa de *Gènere i inclusió*² i aquest va ser el punt de partida de la present recerca, doncs l'assignatura em va permetre realitzar una primera aproximació al concepte de gènere i a diverses realitats de gènere que em van plantejar reflexions i interrogants com a persona però també com a futura professional del Treball Social. Interrogants que vaig compartir i vers als que vaig reflexionar intensament amb el grup de companyes amb les que vaig realitzar un treball vers la transfòbia, en concret sobre la relació existent entre aquesta i la patologització de la transsexualitat. Treball que ens va posar en contacte amb autors com Michel Foucault, Judith Butler, Miquel Missé i Gerard Coll-Planas entre d'altres, amb els seus plantejaments teòrics, però en alguns casos també amb les seves experiències personals, obrint-nos noves perspectives i coneixements que ens van fer qüestionar creences, prendre consciència sobre estereotips i biaixos socials i propis vers el gènere.

En el procés d'elaboració de l'esmentat treball, vam poder copsar i comprendre que el gènere és un constructe social que en cada cultura o societat adopta formes i continguts específics, però que arreu afecta a les persones tant en la seva dimensió individual com col·lectiva. Així, determina des de la construcció de la mateixa identitat personal, els espais o posicions concretes que les persones ocupen en l'estructura social, i fins i tot delimita les seves relacions amb la resta de membres de la societat, tal i com De Lauretis (2000) ho afirma:

---

¹ Estic cursant aquest grau a la *Facultat d'Educació Social i Treball Social Pere Tarrés* de la *Universitat Ramon Llull*.

² En l'annex 2 d'aquest document es pot consultar la seva guia d'aprenentatge.

“El género es (una) representación, lo que no significa que no tenga implicaciones concretas o reales, tanto sociales como subjetivas, en la vida material de los individuos.” (p. 2)

Per tant, el gènere és un element estructural i transversal, ens afecta a tots, inclús al mateixos professionals de l'acció social, es suma de forma permanent a aspectes o a problemàtiques podríem dir més situacionals de la nostra vida, com poden ser estar sense llar, no tenir feina, tenir una addicció, patir una malaltia etc., qüestió que em va portar a plantejar-me que per a l'exercici professional, sigui quin sigui l'àmbit específic d'intervenció, és necessari conèixer mínimament com el gènere s'articula, com actua, quines formes pren i quins efectes té sobre la realitat social global, i també sobre la realitat particular interna i externa de cada persona.

A la llum d'aquesta reflexió, i parlant amb d'altres companys/es d'estudis que no havien cursat l'assignatura de gènere esmentada al inici d'aquest apartat, vaig detectar com els coneixements que tenien sobre el sistema de gènere imperant a la nostra societat eren de caràcter molt general, i és circumscriuen fonamentalment a alguns aspectes de la desigualtat social existent entre homes i dones i a certes realitats o problemàtiques que se'n deriven, com la violència de gènere, la prostitució o la doble jornada femenina. Altres realitats com l'homosexualitat, la transsexualitat, la intersexualitat, l'homofòbia o la transfòbia eren concebudes respectivament com a simples qüestions personals d'orientació sexual o identitàries, i com a manifestacions puntuals del rebuig d'alguns sectors socials fruit de les seves particulars ideologies i creences religioses radicalitzades, sense entendre-les pròpiament com a realitats i/o problemàtiques resultants del mateix sistema de gènere que articula i regula la nostra organització social, com De Lauretis (2000) així ho assenyala:

“Porque si el sistema sexo/género (que prefiero llamar género a secas) es un conjunto de relaciones sociales que penetra toda la existencia social, entonces el género es verdaderamente una forma de ideología, y obviamente no sólo para las mujeres.” (p. 6)

De forma immediata se'm va plantejar la pregunta de si tal situació era extensiva a la resta d'estudiants de Grau en Treball Social de les universitats catalanes, si el seu

currículum formatiu incloïa assignatures que aportessin coneixement, perspectives àmplies i una reflexió sobre el que el gènere significa i genera, i si aquestes assignatures eren només cursades pel seu caràcter optatiu, com en el cas de la meua universitat, per una part dels estudiants.

El rerefons de la recerca, i del seu punt de partida ja explicitat, cal cercar-lo en la meua inquietud personal, com a estudiant i com a futura professional del Treball Social, vers a si la formació en gènere que s'ofereix en el Grau en Treball Social permet comprendre i abordar les diverses realitats i problemàtiques socials de gènere existents, i si proveeix al futur professional d'eines per ser conscient dels biaixos adquirits al llarg de la pròpia història i itinerari personal.

1.2. Planejament de la recerca

La recerca, per les limitacions de mitjans disponibles a nivell material i temporal, pel fet de no haver pogut trobar altres estudis o recerques vers al tema que la orientessin, però també fonamentalment per la meua inexperiència professional en el camp de la docència, de la investigació i de l'exercici del Treball Social, no pretén ser ni exhaustiva ni tampoc concloent, sinó una primera aproximació o exploració de la temàtica, un intent d'aportar algun element de reflexió que de forma constructiva participi en el procés de millora continua dels plans d'estudi, i ho faci des de la perspectiva del subjecte formatiu, tant pel que fa a la seva percepció de les necessitats formatives com del seu futur context d'intervenció professional.

Partint de la finalitat esmentada, la recerca s'ha centrat en dos eixos, d'una banda en investigar quina és l'oferta formativa dels plans d'estudi del Grau en Treball Social en temes de gènere a les universitats catalanes, i d'una altra banda, en quins coneixements tenen vers a aquest àmbit els estudiants en la fase final del seu itinerari formatiu, és a dir, en el 4t curs del grau. El primer eix, s'ha desenvolupat cercant quins són els continguts de gènere de les assignatures impartides en el marc de l'esmentat pla d'estudis, i el segon s'ha articulats a través d'una enquesta sobre diversos temes de gènere passat als estudiants de 4t curs del grau.

Per últim, esmentar que la informació i dades obtingudes per cadascun dels dos eixos de la recerca han estat posteriorment analitzades en relació a la diversitat social de gènere existent a la nostra societat, fonamentalment en base a identitats de gènere i orientacions sexuals no normatives³, i a algunes de les seves necessitats i/o problemàtiques que aquestes tenen. Així i com, des de la perspectiva de l'exclusió social a que es veuen sotmeses, i que fa que hagin de ser considerades com a àmbit que requereix de la intervenció professional del Treball Social. L'anàlisi de les dades en base a les perspectives esmentades han permès per últim extreure algunes conclusions que han estat la base d'una proposta de revisió dels currículums formatius, per tal que es proveeixi als futurs professionals del Treball Social d'una major reflexió i coneixement d'aquestes realitats.

1.3. Estructura de l'informe de la recerca

L'informe s'inicia amb un apartat de marc teòric estructurat en dos blocs, un primer en el que es descriu una pregunta inicial d'investigació, i un segon en que es dota a la recerca d'un marc conceptual que la contextualitza i justifica la seva pertinença, el qual ha estat construït a través de diverses fonts secundàries.

En el primer bloc s'expliquen i sintetitzen els interrogants que han donat lloc al plantejament global de la recerca, així com es justifica la necessitat d'acotar-la donats els mitjans disponibles en la investigació.

El segon bloc, en un primer eix situa diversos conceptes generals i teories explicatives del gènere, així com defineix diferents realitats de gènere no normatives que són l'epicentre de la recerca, i les discriminacions i exclusions que aquestes pateixen en el nostre entorn social. En el segon eix, s'han explicat i justificat les raons per les que la recerca considera que les realitats de gènere no normatives han de ser objecte d'intervenció des del Treball Social, i en conseqüència han d'estar presents en la formació d'aquesta disciplina.

---

³ En l'apartat de marc teòric d'aquest document és detallen quines realitats de gènere es consideren sota aquesta denominació.

L'apartat 3 de l'informe detalla la hipòtesi descriptiva de que parteix la recerca, centrada en la no presència de realitats de gènere no normatives en la formació del Grau en Treball Social, així com quines són les variables que aquesta contempla i han estat considerades en la recollida de dades i la seva posterior anàlisi. Al mateix temps que detalla els objectius generals i específics de la investigació, estructurats al voltant de dos eixos diferents, els continguts formatius en matèria de gènere en els estudis de Grau en Treball Social i els coneixements del estudiants en aquest temàtica al final del seu procés formatiu.

La metodologia descriptiva de la recerca es detalla en l'apartat 4 d'aquest informe, en el que es descriuen la seva tipologia, la mostra de població en que s'ha centrat, tres de les quatre universitats catalanes que ofereixen el 4t curs del Grau en Treball Social i els seus estudiants. Apartat que descriu també quines tècniques de recollida de dades han estat les utilitzades per a cada eix de la investigació, en concret la recerca documental i l'enquesta operativitzada a través d'un qüestionari, i quines han estat les sis fases considerades en el disseny de la recerca, les quals l'han estructurat seguint una seqüència cronològica.

L'apartat 5 de l'informe descriu l'anàlisi i discussió del resultats obtinguts en la investigació. Anàlisi que s'ha realitzat des d'una perspectiva quantitativa i també qualitativa, separadament per a cadascun dels dos eixos de la recerca, i fonamentalment centrat en les dades referents al conjunt de les tres universitats. Respecte d'aquesta anàlisi, l'informe inclou també uns subapartats que detallen una síntesi dels resultats considerats més significatius per a cada eix de la recerca i que perfilen un escenari global en referència a la hipòtesi de la investigació.

L'informe inclou un apartat de consideracions finals que corresponen d'una banda a les conclusions de la recerca, presentades com a preliminars o com a punt de partida per una futura investigació, i d'una altra banda, detalla recomanacions, les quals donades les limitacions de la recerca, es redueixen a una proposta de caràcter general a tenir en consideració per part de les universitats objecte d'estudi. Així com inclou també un darrer epígraf, que relaciona una sèrie de qüestions a aprofundir i revisar en una possible investigació futura que parteixi i es nodreixi del treball realitzat en la present recerca.

2. Marc teòric

2.1. Pregunta inicial d'investigació

En el punt de partida de la recerca explicat anteriorment ja s'han detallat una sèrie de qüestions que constitueixen la gènesi i substrat de la investigació, tant pel que fa a realitats detectades des de la pròpia experiència formativa com pels interrogants que aquestes realitats m'han plantejat en relació al futur exercici professional. A mode de síntesi la següent pregunta recull les inquietuds i interrogants de la recerca, així com la seva orientació inicial:

la formació en gènere oferta en els estudis de Grau en Treball Social proveeix als futurs professionals de suficients eines per comprendre i abordar les diverses realitats i problemàtiques socials de gènere existents?

Aquesta però és una pregunta àmplia i complexa, per donar-li resposta caldria articular una recerca que permetés correlacionar aspectes formatius i de pràctica professional en els diferents àmbits d'intervenció del Treball Social. Per tant l'abast de la investigació requeriria d'una inversió de temps i mitjans no possible en el marc d'un treball de fi de grau. Al mateix temps, considerant que el Grau en Treball Social es va començar a impartir en el curs acadèmic 2009-2010, i que en conseqüència la primera promoció de graduats no acabarà els seus estudis fins al final del segon semestre de l'any en curs, no seria possible analitzar encara com el seu currículum formatiu incideix en la seva pràctica professional. Per les raons exposades, la present recerca s'ha reorientat, centrant-se en un objectiu més modest i abastable, sintetitzat en la hipòtesi explicitada més endavant en aquest informe, i que circumscriu la investigació a l'abast temàtic dels continguts formatius de gènere oferts en els plans d'estudi, en relació i des de la perspectiva d'algunes realitats i problemàtiques de gènere existents. Objectiu que d'altra banda, considero pot constituir una primera fase necessària i obligada d'una possible futura investigació al

voltant de la pregunta inicial plantejada, i que per tant justifica doblement la seva pertinença i utilitat.

2.2. Fonts secundàries de la recerca

Amb l'objectiu de dotar a la recerca d'un marc teòric que la contextualitzi, en aquest apartat es situa en primer lloc una reflexió sobre diferents aspectes i consideracions al voltant del gènere, partint de les aportacions de diferents autors sobre el tema. L'anàlisi del sistema sexe-gènere (Rubin, 1975), de diverses realitats de gènere no normatives, així com de les actituds socials que aquestes desperten en el conjunt de la societat, són el centre d'aquesta reflexió. Reflexió que pretén definir i concretar un posicionament crític vers a interpretacions i conceptualitzacions que fan del gènere un instrument de poder i de domini generador d'exclusió social. Posicionament que ja de forma intuïtiva era present en el punt de partida de la recerca, en la meua percepció de la realitat social, i que ha despertat diversos interrogants vers ella.

En segon lloc, en aquest marc teòric s'apunta la pertinença de que les realitats de gènere no normatives, en tant que realitats socialment rebutjades, discriminades i excloses, han de ser focus d'atenció per part de la pràctica professional del Treball Social, donada la mateixa essència de la professió, les seves funcions fonamentals i els valors que la caracteritzen. Al mateix temps, que per tal que aquesta pràctica professional pugui fer-se ressò de tals realitats i abordar-les, es fa necessari que els subjectes que la porten a terme hagin rebut formació al respecte.

2.2.1. Sexe, gènere i sexualitat

2.2.1.1. El binarisme de gènere

El concepte de gènere com a qualsevol constructe social no està exempt de debat teòric, diferents posicionaments i perspectives li atorguen continguts i sentits diferents. Abans d'entrar a descriure i analitzar aquestes visions diverses, és pertinent delimitar una

definició de partida que sigui operativa per tal de poder situar i comprendre els elements fonamentals de les diferents perspectives esmentades.

Un bon punt de partida és considerar i descriure com el gènere s'ha articulats fins ara a la nostra societat, pel que se'l pot definir com al conjunt d'atribucions, rols, comportaments, actituds, etc. que socialment es confereix a les persones en funció del seu sexe, entès aquest darrer com a una sèrie de característiques anatòmiques i fisiològiques (genètiques, reproductives, hormonals etc.), que les classifica en dues categories biològiques diferenciades, *mascle* i *femella*, sobre les quals es construeixen dos rangs socials també diferenciats, *home* i *dona*, o amb altres termes *masculí* i *femení*, produint una correlació directa entre allò biològic i allò cultural.

En conseqüència sexe i gènere són dos conceptes que defineixen i delimiten la identitat de cadascuna de les persones que conformen la societat, alhora que estratifiquen a aquesta de forma dual o binària, proveint a les persones d'una posició i funció social en base a la correlació sexe-gènere que se'ls hi atribueix, tal i com De Lauretis (2000) ho planteja:

“Las concepciones culturales de masculino y femenino en cuanto categorías complementarias y, al mismo tiempo excluyentes dentro de las que están colocados todos los seres humanos, constituyen un sistema de género dentro de cada cultura, un sistema de sentido o simbólico, que asocia el sexo a contenidos culturales según valores y jerarquías sociales.” (p. 3)

Al mateix temps, tal i com Coll-Planas (2010) ho considera, el gènere a més d'una identificació amb el sexe, suposa dirigir el desig sexual cap a les persones del sexe contrari, evidenciant la correlació esmentada anteriorment, i també la seva projecció sobre la sexualitat de les persones. Així doncs, aquesta complementarietat entre les dues categories de gènere és la que fa considerar l'orientació o desig sexual en clau també complementària, i en conseqüència fa de l'heterosexualitat norma. Ens trobem doncs, amb un sistema conceptual que correlaciona sexe, gènere i orientació sexual, entesa aquesta darrera com el patró d'atracció emocional, romàntica i sexual de les persones. I ho fa a partir d'un patró binari que només reconeix la possibilitat d'existir i ser en base a dues

categories perfectament definides, acotades i diferenciades, així com delimita unes determinades formes d'interrelació entre aquestes categories. El que suposa conseqüentment, negar l'existència d'altres possibilitats, fer que les persones, a través de la seva socialització, hagin d'articular la seva identitat de gènere i orientació sexual al voltant d'una de les dues categories reconegudes i acceptades.

Realitats com haver d'inscriure a les persones al nàixer o com a home o com a dona, o no regular o prohibir el matrimoni entre persones del mateix sexe són clares expressions d'aquest binarisme de gènere imperant. I en el cas de que es produeixin realitats no coincidents o dissidents, se les situa en espais de no normalitat o patològics amb el que això comporta socialment: rebuig, estigmatització, discriminació, exclusió etc., en altres paraules homofòbia i transfòbia. Situació ja descrita i explicada per Missé i Coll-Planas (2010):

“Esa <<naturalización dicotómica>> de los géneros lleva a que todas aquellas personas que no se identifican con el género que socialmente se corresponde con el sexo biológico sean vistas como sospechosas, enfermas, anormales, perversas o trastornadas. Catalogándolas así porque su existencia representa un desafío a la rígida división de géneros establecida en nuestra sociedad, un desafío a la idea de que sólo se puede ser hombre o mujer (...)”. (p. 127)

Aquestes realitats no normatives excloses socialment, tant poden fer referència a la identitat de gènere (transsexualitat, transgenerisme, intersexualitat), com a la orientació sexual (homosexualitat, bisexualitat)⁴.

2.2.1.2. Teories interpretatives del gènere

Respecte als posicionaments i perspectives referits en l'apartat anterior, tot i que actualment existeixen diversos discursos amb matisacions també diverses, per tal de dur a

---

⁴ Més endavant en aquest mateix apartat es defineix que s'entén per cadascun d'aquets conceptes referits a la identitat de gènere, l'orientació sexual i al rebuig social que produeixen.

terme una primera aproximació al debat teòric acadèmic vers al gènere i la sexualitat, es descriuen a continuació i a grans trets, dues perspectives que agrupen posicions clarament polaritzades i que han estat i són encara protagonistes d'aquest debat, l'essencialisme biològic i el construccionisme social. Al mateix temps que respecte al construccionisme social es fa esment a dues perspectives que s'emmarquen en el seu discurs, però que plantegen certes divergències conceptuals.

Abans d'entrar a descriure els elements fonamentals de cadascuna de les concepcions, esmentar que donen lloc a anàlisis i interpretacions de la realitat que en un cas reproduceix, reforça i legitima el sistema de gènere socialment imperant, i en un altre el qüestiona i el deslegitima. Així, l'essencialisme biològic, partint del binarisme de gènere descrit anteriorment, realitza una anàlisi i elabora un discurs que podríem anomenar immobilitista respecte de postulats que han donat lloc històricament a l'actual estructuració social de gènere i a les diferents formes d'exclusió que aquesta genera. A diferència, el construccionisme social aporta noves formes o perspectives d'abordar el tema, les quals permeten donar cabuda a diverses realitats d'identitat de gènere i sexualitat no normatives, així com evidència el rebuig i l'exclusió social a que aquestes realitats estan sotmeses, al mateix temps que qüestiona la legitimitat de discursos que interpreten aquestes realitats no normatives en clau de problema o anomalia.

L'essencialisme biològic

Aquesta tesi amb profundes i antigues arrels en el nostre àmbit cultural, i en conseqüència molt present en el sistema de pensament i coneixement de la nostra societat actual, postula l'existència d'una essència humana pre-social. Essència, que en el tema que ens ocupa, suposa naturalitzar les diferències existents entre homes i dones, és a dir, explicar-les des d'una perspectiva exclusivament biològica. Perspectiva que històricament ha adoptat diferents formes o plantejaments deterministes, situant aquesta essència pre-social en factors genètics, hormonals i/o neurològics.

Respecte del plantejament genetista, com el mateix Coll-Planas 2010 ho explicita, la seva argumentació és que “(...) *las diferencias entre mujeres y hombres responden a*

propiedades bioquímicas de las células cuyas características están determinadas por los genes.” (p. 52).

Pel determinisme hormonal els andrògens i els estrògens són la base d'uns estereotips sexistes que consideren que els homes tenen un caràcter actiu i agressiu, i les dones oposadament són passives i poc agressives, alhora que el seu estat d'ànim és permanent i periòdicament canviant.

El determinisme neurològic situa aquesta essència pre-social en les vies neuronals, les quals originàriament com a conseqüència de la mateixa programació genètica i de la hormonació són diferents en homes i dones, donant lloc a comportaments diferenciats.

En un i altre cas, els factors biològics descrits són els que donen lloc a una natural diferenciació sexual, la qual es manifesta en unes diferències anatòmiques i funcionals entre homes i dones, i al mateix temps són les que generen dues identitats de gènere diferenciades i una complementaritat entre elles, fonamentada aquesta en la funció reproductiva, el que fa de l'heterosexualitat una necessitat ontològica.

Així doncs, l'essencialisme biològic, d'una banda estableix una diferenciació de les persones en base a només dues categories possibles, i d'una altra, al ser el resultat d'unes lògiques biològiques preexistents els hi atorga un caràcter immutable, qualsevol possibilitat de canvi més enllà de la pròpia evolució biològica és impensable. Aquest plantejament té una doble conseqüència, desproveeix a la desigualtat social existent entre homes i dones de la seva dimensió històrica i social, i al presentar-la com el resultat adaptatiu de les capacitats i limitacions d'un i altre sexe, acaba justificant-la, com el mateix Coll-Planas (2010) així ho afirma:

“(…) el modelo de dos sexos se basa en la clara diferenciación de los cuerpos hembril y machil. Esta distinción es la base sobre la cual se asientan los argumentos biologists para justificar las diferencias y desigualdades entre hombres y mujeres.” (p. 79)

Al mateix temps, aquest discurs que atribueix a totes les persones que no s'adapten als dos patrons biològics reconeguts la categoria de desviades o no normals, com es fa

clarament patent en el fet que la mateixa American Psychiatric Association (APA), en el seu DSM-II⁵, fins a l'any 1973, considerava la l'homosexualitat com una categoria diagnòstica de trastorn mental. O en el fet de que fins enguany, amb la publicació de la darrera versió d'aquest manual, el DSM-V⁶, la transsexualitat ha estat considerada com a un trastorn d'identitat de gènere.

El construccionisme social

Gergen (1989), pare d'aquesta corrent de pensament, sosté que la realitat no existeix *per se*, sinó que es construeix en la interacció que es produeix entre els éssers humans, la qual a través del procés de socialització és internalitzada pels individus. Així, tal i com ho assenyala també Coll-Planas (2010), aquesta perspectiva teòrica nega qualsevol essencialisme en l'esser humà, postula que tota forma de coneixement és una interpretació de la realitat en base al context històric i cultural en que es produeix, i que el llenguatge en tant que configurador de l'esser humà com a ésser social, més enllà de ser una via d'expressió és al mateix temps productor de realitat. Així doncs, la negació de l'existència d'una naturalesa humana, suposa traslladar l'origen de la categorització de les persones als processos socials que emmarquen la seva existència, i a acceptar que qualsevol cos conceptual explicatiu, en tant que creat per éssers humans és en si mateix una construcció social, i que com a tal pot ser qüestionada i transformada.

Aquesta perspectiva projectada a la qüestió del gènere, el deslegitima com a justificació de desigualtats i exclusions, donat que el desposseeix del seu suposat caràcter natural, al temps que al atribuir-li un estatus de construcció social permet qüestionar la seva suposada realitat objectiva. En aquesta línia Misse i Coll-Planas (2010) plantegen que:

“Considerar el género como construcción social significa, de hecho, reconocer que los roles o papeles de género naturalizados son en realidad aprendidos y varían en cada sociedad, comunidad o grupo social. Estas categorizaciones son las que nos hacen

⁵ Manual diagnóstico y estadístico de los trastornos mentales II. (1968).

⁶ Manual diagnóstico y estadístico de los trastornos mentales V. (2013).

percibir como masculinas o femeninas ciertas actividades, tareas y responsabilidades.”

(p. 216)

No obstant, en el si d'aquesta corrent de pensament, hi ha però dues posicions un tant divergents pel que fa a la negació de tot essencialisme biològic. D'una banda, com el mateix Coll-Planas així ho descriu, trobem a aquells que malgrat entenen el gènere com al resultat d'una construcció social, reconeixen l'existència de cert substrat biològic que en la seva interacció amb la cultura acaba essent modelat per aquesta d'una manera determinada, donant lloc a la diferenciació sexual i al gènere:

“Otros autores construccionistas, en cambio, sostienen que el cuerpo tiene una dimensión material (unas potencialidades, unos impulsos, unas pulsiones...) que adquiere forma en contacto con la cultura.” (Coll-Planas, 2010, p. 57)

Per una altra part, trobem a aquells que consideren que la mateixa diferenciació sexual és l'efecte o projecció de la cultura sobre els cossos de les persones, la qual ens els fa percebre i classificar d'una manera determinada, al posar el focus d'atenció en determinats trets anatòmics als que se'ls confereix una correlació amb atribucions prèviament construïdes i definides, i a les que se'ls hi ha assignat un determinat rol o destí social, *“(…) los construccionistas radicales como Wittig (2006: 51) afirman que el cuerpo es pura construcción social: no hay ‘naturaleza’ en la sociedad.”* (Coll-Planas, 2010, p. 57).

En tot cas, ambdues posicions qüestionen un sistema de gènere binari impregnat pel domini interpretatiu de la biologia, i desbordat per realitats que s'escapen a la seva lògica interna. Domini que en general impedeix comprendre la diversitat de fenòmens socials existents, i en particular la diversitat d'identitats de gènere i orientacions sexuals que la realitat social ens mostra quotidianament, al mateix temps que està mancat de sentit des del moment en que la cultura és quelcom constituït històricament des de ja fa milers d'anys.

2.2.1.3. Realitats de gènere no normatives

Després d'haver explicat com el binarisme de gènere estableix una correlació normativa entre sexe, gènere i orientació sexual, es fa necessari concretar i definir quines són les realitats de gènere que aquest sistema considera anòmales i per tant no normatives, les quals ja han estat apuntades en apartats anteriors d'aquest informe, i són les que s'han tingut en consideració en la recerca.

Realitats que al mateix temps que ressalten com funciona aquest sistema de sexe-gènere, alhora el qüestionen al no adaptar-se al seu patró hegemònic. Així, les persones homosexuals ho fan al dirigir el seu desig cap a persones del seu mateix sexe, les persones bisexuals al fer-ho indistintament, les persones transsexuals al no identificar-se amb el seu sexe biològic, les persones transgènere al negar-se a construir la seva identitat al voltant d'aquest, i les persones intersexuals al tenir un cos indefinit respecte de les dues categories sexuals reconegudes i acceptades per aquest sistema.

Seguint la tesi de Coll-Planas, Bustamante i Missé (2009), aquestes no adaptacions o subversions les situa en un espai d'exclusió que és una construcció del mateix sistema per defensar i reforçar la seva pròpia existència:

“Aquest joc de poder s'encarna en persones concretes: gais, lesbianes i, sobretot, trans, que queden fora d'allò 'normal', formen part d'allò abjecte, en contra del qual es construeix la noció d'allò humà (Butler, 2001). (...) —trans, gais, lesbianes i intersexuals, entre d'altres— no els hem d'entendre, doncs, com a minories sinó com a producte del mateix cor del sistema de gènere i, com a tals, n'evidencien el funcionament.” (p. 17)

Identitats de gènere no normatives

Centrant-nos en les identitats de gènere no normatives, és a dir, en aquelles realitats en que no es produeix una correspondència entre el sexe biològic i el gènere que

socialment se li atribueix a aquest (mascle/home, femella/dona), trobem a les persones que de forma genèrica se les anomena com a trans. Cal però matisar, que les identitats trans són tantes i diverses com les persones a que el terme es refereix, si bé per acotar el concepte i fer-lo més operatiu, considerarem dues categories que de manera general i simplificada poden aglutinar aquesta diversitat, alhora que representen dos posicionaments i vivències diferents del fet, les persones transsexuals i les persones transgènere, les quals a grans trets, partint de la definició de la Fundació Enllaç es diferencien d'acord al següent:

“Quan parlem de persones trans ens referim a persones que vivim identitats de gènere no normatives, és a dir, persones que vivim un gènere diferent al que se'ns assigna al néixer en funció del sexe, ja sigui reproduint l'altre gènere d'una manera més o menys estricta (transsexuals) o bé qüestionant la categorització tancada en un o altre gènere (transgènere).” (p. 5)

Així doncs, en el marc d'aquesta recerca amb el terme “transsexual” es fa referència a aquelles persones que no tenen una correspondència entre el seu sexe i el seu gènere, i que per a que aquesta correspondència es produeixi entenen que han de modificar el seu cos, ja sigui a través de tractaments hormonals o quirúrgics. Donat que aquesta és una visió i vivència determinada respecte a la correspondència entre sexe i gènere, en la categoria transsexual s'inclou a totes les persones que la comparteixen⁷, independentment de si arriben o no a materialitzar la modificació del seu cos per les raons que sigui. En conseqüència però, malgrat ser una identitat de gènere no normativa, al plantejar-se com a objectiu aconseguir una correlació entre sexe i gènere, i fer-ho d'acord als patrons del binarisme de gènere, acaba reproduint i reforçant aquest sistema que les situa en un espai de no normalitat.

D'altra banda, el terme transgènere s'utilitza en la recerca per designar a totes aquelles persones que consideren innecessari haver d'escollir entre un dels dos rols de gènere socialment reconeguts, que entenen que el gènere pot ser tant divers com diverses són les persones i la seva vivència d'aquest. Alhora que consideren també innecessari que

⁷ Cal ressaltar però que el desig de modificació del cos és resultat de la pressió social, dels múltiples discursos que exigeixen un ajustament a la norma de gènere per gaudir d'una acceptació social, com Missé (2012) ho denuncia.

s'hagi de produir una correlació entre sexe i gènere, amb el que l'adequació del cos al gènere vivenciat deixa de ser per elles quelcom imprescindible. Al mateix temps, en aquesta categoria que suposa un total qüestionament del binarisme de gènere, la recerca també inclou a aquelles persones que ja han dut a terme alguna transformació del seu cos, però que malgrat haver-la realitzat, comparteixen aquesta visió podríem dir "subversiva" del gènere.

Per últim, tot i que la recerca s'ha centrat en les dues identitats de gènere no normatives esmentades anteriorment, cal però situar una altre realitat que escapa al binarisme de gènere i que es designada amb el terme travesti. Terme que en àmbits acadèmics i activistes del nostre entorn social fa referència a aquelles persones que puntualment es vesteixen amb roba que socialment es considera correspon al sexe oposat. Val a dir, que en aquests àmbits aquest tipus de comportament és interpretat de maneres diferents, hi ha qui considera que es tracta d'una subversió de les normes de gènere imperants, i qui l'interpreta com a una reificació d'aquestes normes. Si bé, per Butler (2007), aquesta realitat manifesta clarament com la identitat de gènere és una ficció que regula la realitat de les persones, i que alhora es construeix constantment a partir dels actes performatius en el seu intent de reproduir-la:

"Al imitar el género, la travestida manifiesta de forma implícita la estructura imitativa del género en sí, así como su contingencia. En realidad, parte del placer, la frivolidad de la actuación, reside en la aceptación de una contingencia radical en la relación entre sexo y género frente a configuraciones culturales de unidades causales que suelen verse como naturales y necesarias. En vez de la ley de coherencia heterosexual vemos el sexo y el género desnaturalizados mediante una actuación que asume su carácter diferente y dramatiza el mecanismo cultural de su unidad inventada." (p. 269)

Orientacions sexuals no normatives

Abans d'entrar a concretar quines orientacions sexuals no normatives són considerades a la recerca, cal per delimitar el seu posicionament teòric esmentar un debat

acadèmic i polític respecte del desig o l'atracció sexual. Debat que es tradueix en l'ús de terminologia diferent per referir-s'hi: condició sexual, orientació sexual o opció sexual; termes que més enllà de les seves diferències formals suposen atorgar a les persones un major o menor grau d'agència en la gènesi del seu desig sexual. Així, si establíssim un continu de menor a major grau d'agència, situaríem en primer lloc la condició sexual, en un nivell intermedi l'orientació sexual i en l'extrem de màxima agència l'opció sexual.

A la recerca s'ha considerat més adequat utilitzar el concepte d'orientació sexual en tant que escapa de determinismes biològics i culturals absoluts, i alhora tampoc situa a l'individu en un espai de total llibertat per construir-se, encara que li atribueix la capacitat de fer certes tries, de resistir-se o de subvertir les limitacions que se li imposen des d'un i altre àmbit.

Reprement la qüestió de les orientacions sexuals no normatives contemplades a la recerca, cal explicitar que aquesta ha considerat com a tals a aquelles que escapen a la heteronormativitat (Warner,1991) dominant, és a dir, que subverteixen les correlacions definides com a únicament normals entre sexe, gènere i sexualitat, basades en els binomis *mascle/home/atracció sexual cap a la dona* i *femella/dona/atracció sexual cap al home*, i que per tant no s'adeqüen a l'orientació sexual desitjada i considerada correcta socialment: l'*heterosexualitat*.

En aquest sentit, les expressions d'aquestes orientacions sexuals no normatives que es contemplen en aquesta recerca són principalment, l'homosexualitat i la bisexualitat, donada la seva major presència històrica i actual en l'escena pública i les seves diverses agendes, encara que en graus diversos en cadascuna d'elles. Respecte a la primera, se la defineix com a l'atracció afectiva i sexual cap a persones del mateix sexe, i a la segona com la que es produeix indistintament cap a persones del mateix sexe o de l'oposat.

Tot i que la recerca no l'ha considerat de forma explícita, cal ressaltar l'existència d'una tercera via o orientació sexual de recent encunyació, menys coneguda i visible que fàcilment pot ser confosa amb la bisexualitat, però que conceptualment suposa una gran divergència pel que fa al seu posicionament respecte al sistema sexe-gènere donat que el qüestiona de la mateixa manera que ho fa la identitat transgènere. Orientació que és

anomenada amb termes diversos com pansexualitat, omnisexualitat, polisexualitat o trisexualitat, i que es defineix per Bonet (2013) de la forma següent:

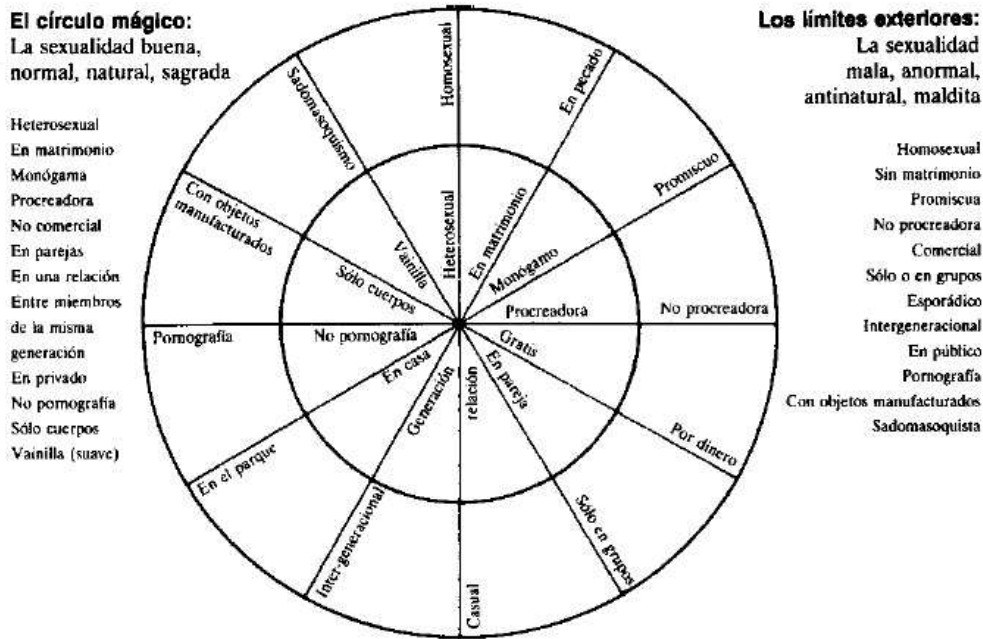
“(...) una orientació sexual humana caracteritzada per l’atracció estètica, romàntica o sexual per altres persones, independentment del seu sexe o gènere. Les persones pansexuals es poden sentir atretes per homes i dones com les persones bisexuals, però també per aquelles persones que no se senten identificades amb la dicotomia dona/home o amb la de gènere masculí/femení, incloent les persones intersexuals o intergènere.” (p. 23-24)

Cal esmentar que l’estatus de no normativitat que pateixen aquestes orientacions sexuals és conseqüència d’un ordre social determinat, el sistema patriarcal. Sistema que es veu amenaçat per sexualitats discordants, i que per tal de garantir el seu manteniment i pervivència recorre a jerarquitzar socialment als individus establint dues categories, una positiva, que amb paraules de Coll-Planas (2010) correspon a un sexe “bo” (normal, natural, saludable i sagrat), i una negativa, que correspon a un sexe “dolent” (anormal, antinatural, nociu, pecaminós i extravagant); categories que atorguen a les persones que les encarnen uns drets i consideracions socials desiguals i les fa patir discriminacions:

“La ubicación de los sujetos dentro de esta jerarquía tiene efectos: los situados en lo alto reciben la recompensa del reconocimiento legal, la respetabilidad, el apoyo institucional y beneficios materiales. A medida que se desciende en la escala de conductas sexuales, los individuos se encuentran sujetos a la presunción de enfermedad mental, a la falta de respetabilidad, la ilegalidad, a privaciones materiales y a la estigmatización.” (p. 86)

Plantejament que parteix de la tesi de Rubin (1989), per a qui en la cultura occidental actual, els actes sexuals són avaluats per un sistema jeràrquic de valor sexual, fonamentat en els valors de la psiquiatria, la religió i la cultura popular. Sistema que estableix un cercle màgic, corresponent a l’esmentat sexe bo, i uns límits exteriors en els que s’inscriu tot allò que es considera dolent o anormal, tal i com queda representat en la figura següent elaborada per la mateixa autora:

Font: (Rubin, 1989, p. 20)

Sexes no normatius

La intersexualitat és una realitat no normativa que qüestiona la mateixa base biològica sobre la que s'assenta el binarisme de gènere, una diferenciació sexual que només reconeix dos sexes possibles, mascle i femella, i als que atribueix posteriorment unes atribucions socials específiques, oposades i també jerarquitza. I ho qüestiona des del moment en que la mateixa naturalesa que suposadament només hauria de generar aquestes dues categories, dóna lloc a éssers que no compleixen aquests patrons sexuals, que posen en evidència la diversitat de cossos sexuals que poden existir. Precisament Coll-Planas ressalta la contradicció i qüestionament que la intersexualitat genera a aquesta suposada certesa binària:

“No es cierto que la especie humana se divida <<solamente en dos>>, que todas las personas puedan ser clasificadas como hembras o machos y que no haya otra posibilidad: los cuerpos de las personas intersexuales cortocircuitan la posibilidad de fundar el género en una distinción aproblemática entre cuerpos machiles y hembriles.”

(Coll-Planas, 2010, p. 80)

Aquest curtcircuit de que parla aquest autor es produeix perquè els cossos de les persones intersexuals presenten de forma simultània i amb diferent gradació trets sexuals masculins i femenins. Com ell mateix refereix, un 1% de les persones que neixen presenten alguna “irregularitat” pel que fa a la diferenciació sexual dominant, i aproximadament en un 2% dels naixements els genitals són etiquetats com a ambigus.

Aquesta ambigüitat, tal i com Cabral (2009) ho explicita, està present en la mateixa manera habitual de definir la *intersexualitat*, “*como un conjunto de síndromes que producen cuerpos sexuados marcados por la “ambigüedad genital”*” (p. 7). Definició que al parlar de síndromes la situa en un espai de malaltia, i en conseqüència en un terreny en que la medicina és qui té l'autoritat per postular i determinar la seva essència, així com per definir de quina manera cal procedir davant una situació que desborda els paràmetres de la normalitat i que cal “curar” o “esmenar”.

Precisament aquesta medicalització del fet és el que porta a invisibilitzar la intersexualitat. En el moment en que algú neix amb aquesta “anomalia” es posa en marxa un protocol mèdic per tal de modificar quirúrgica i/o hormonalment els cossos ambigus, adaptant-los a alguns dels dos patrons reconeguts socialment com a correctes, i a partir de la modificació socialitzar a aquestes persones amb el gènere que correspon al sexe que se li ha “adjudicat”. Situació que d'altra banda es produeix i és acceptada pels pares dels nascuts “ambigus”, per l'imperatiu mèdic, per la pròpia necessitat de categoritzar-los d'acord al sistema social del que formen part, per la por a que siguin rebutjats i discriminats socialment, però també per l'imperatiu legal d'haver d'inscriure'ls en el registre civil o com a home o com a dona, el que tal i com ho denuncia Cabral acaba fent prevaldre per sobre de la persona la normativitat social:

“Si bien todas estas variaciones corporales no representan riesgo alguno para la salud de quienes las encarnan, se considera que sí representan un peligro certero para su felicidad como hombres o como mujeres. (...) los protocolos que regulan el tipo de atención que deben recibir quienes nacen encarnando estas variaciones corporales establecen que sus cuerpos deben ser “normalizados” por vía quirúrgica en la primera infancia”. (Cabral, 2009, p. 9)

Modificació que d'altra banda, situant-nos en el si del mateix paradigma biomèdic que la defensa és qüestionable, donat que no disposa de criteris suficientment clars i definits per dur-la terme en un sentit o un altre, tal i com Coll-Planas et al. (2009) ho denuncien:

“Els seus cossos mostren que una determinació precisa del sexe és més problemàtica del que s'acostuma a creure. En els casos d'intersexualitat no s'ha aconseguit determinar una definició mèdica que permeti dictaminar si el nadó és mascle o femella, ja que els seus òrgans genitals, cromosomes, gònades, hormones i aparell reproductor intern no són indicadors prou fiables.” (p. 27)

Al mateix temps, que com Coll-Planas (2010) assenyala, dins del mateix àmbit de la biologia hi ha qui qüestiona que aquesta diferenciació sexual dual sigui una categorització adequada a la complexitat i diversitat biològica humana:

“La biòloga Anne Fausto-Sterling (1998:80) sostiene que, biológicamente hablando, hay una enorme gradación entre sexos hasta el punto de que se puede considerar que podemos encontrar, como mínimo, cinco sexos e incluso <<podríamos ir más allá afirmando que el sexo es un continuum vasto e infinitamente maleable que sobrepasa las restricciones incluso de cinco categorías>>.” (p. 80)

Així doncs, respecte de la intersexualitat es manté actualment obert un debat en diferents àmbits polítics i teòrics al fil de posicionaments diversos, que de segur donarà lloc a noves reflexions, perspectives i aportacions en els propers anys, que és d'esperar siguin positives per a les persones que es veuen afectades per aquesta realitat.

2.2.1.4. Actituds socials vers realitats de gènere no normatives

En aquest apartat es pretén definir quines són algunes de les actituds socials respecte de les persones que no s'adapten o compleixen el patró binari de gènere dominant i la heteronormativitat que aquest imposa. Aquestes actituds a que es fa referència són

l'homofòbia i la transfòbia, les quals són definides per Coll-Planas (2010) de la forma següent:

“A efectos analíticos, definimos la homofobia como la opresión que se activa en contra de los que se sienten atraídos por personas del mismo sexo (al margen de cualquier consideración respecto al género), mientras que la transfobia es la penalización por la falta de correspondencia entre sexo y género (...)” (p.101)

El mateix autor, partint de Young (2000), planteja que aquesta opressió i penalització es produeix i manifesta en tres dimensions, la violència, la marginació i la opressió ideològica. Respecte de la violència, situa el seu caràcter socialment estructural en els seus tres formes possibles, física, simbòlica i emocional, alhora que considera que pot ser externa però també pot provenir de la mateixa persona afectada per haver interioritzat el discurs dominant que la genera.

Pel que fa a la marginació, a part de considerar-la com a un procés que expulsa a aquestes persones de la seva participació social, segueix el plantejament de Juliano (2004), i la diferència de l'exclusió. Entén que ambdues representen situacions de segregació diferents, que afecten també diferencialment als col·lectius que les pateixen:

“(...) las personas no heterosexuales han pasado progresivamente de una posición de exclusión (marcada por la patologización, la criminalización, la discriminación legal...) a una de marginación; mientras que las personas trans se encuentran aún en una posición de exclusión (con el diagnóstico de trastorno de identidad de género como ceremonia de separación). (Coll-Planas, 2010, p. 102-103)

Respecte de la opressió ideològica, o imperialisme cultural amb paraules de Young tal i com ho manifesta el mateix Coll-Planas (2010), parteix d'un imaginari heterosexista universalitzat que produeix estereotips negatius, invisibilització i inferiorització vers a tots aquells que no s'adapten al seu patró. Al mateix temps, constata com a les persones que no s'adapten a aquest imaginari heterosexista se'ls confereix una determinada consideració i una posició en l'estructura social:

“L'homo/transfòbia també actua establint un discurs que atorga un lloc inferior a trans, lesbianes i gais. A més, l'intent de trencar aquesta lògica, visibilitzar-se i polititzar-se és considerat negatiu pel mateix discurs homo/transfòbic, que accepta trans, gais i lesbianes en la mesura que passin inadvertits i no qüestionin les normes bàsiques de la societat.” (Coll-Planas et al., 2009, p. 116)

Així doncs, podem entendre que homofòbia i transfòbia són respostes socials que s'exerceixen tant des d'una dimensió individual com col·lectiva, precisament perquè són els mecanismes que el sistema heterosexista genera per defensar-se de totes aquelles realitats que el qüestionen i evidencien les seves incongruències. Alhora que com a subjectes individuals, en tant que productes d'una socialització basada en aquest heterosexisme, les acabem encarnant i exercint en major o menor grau per reafirmar la nostra pròpia identitat, i combatre la por vers a allò que desconeixem o s'escapa de la nostra comprensió.

2.2.2. Gènere i Treball Social

2.2.2.1. Gènere i pràctica professional

Partint de la reflexió realitzada en l'apartat anterior d'aquest document, el gènere es manifesta com a l'element central al voltant del qual s'estructura la vida social, com a un sistema de diferenciació i categorització de les persones que determina la seva inscripció i posició social, i alhora la construcció de la seva identitat personal. La no adaptació de les persones a les normes binaries del gènere els hi pot generar situacions de vulnerabilitat, discriminacions i exclusions socials de gran magnitud. Aquesta centralitat social del gènere i les negatives conseqüències per als que no s'ajusten a la seva normativitat binaria, són explícitament plantejades per Coll-Planas et al. (2009):

“El gènere és central en la definició de la persona fins al punt que ens és difícil, per no dir impossible, imaginar-nos algú sense un gènere identificable, que no puguem etiquetar amb certesa com a home o com a dona. No hi ha cap altra característica de

l'ésser humà que resulti tan central en aquest sentit: ni la raça, ni la classe social, ni l'edat... (...) una de les formes d'atacar algú que no segueixi les normes del gènere o la sexualitat és tractar-lo d'anormal' o, fins i tot, posar en dubte que sigui pròpiament una persona —tractant-lo com 'allò', per exemple—. Això ens indica que les persones que no encaixen dins de les normes del gènere i la sexualitat queden amenaçades amb l'expulsió de la mateixa categoria d'ésser humà.” (p. 107-108)

En aquest sentit, i atenent a la definició que la Federació Internacional de Treballadors Socials (FITS) ha fet de la professió, i dels valors que considera han de ser presents en el seu exercici⁸, és pertinent considerar que les realitats de gènere no normatives han de ser preocupació d'aquesta disciplina i dels professionals que l'exerceixen. I ho és, donat que les situacions personals i socials que viuen les persones afectades per aquestes realitats requereixen de la promoció del canvi social, de la resolució dels problemes relacionals que pateixen amb el seu entorn, de l'alliberament de l'opressió que impedeix o dificulta el seu benestar, de la defensa dels drets humans i de la justícia social de que sovint són privades per les seves particulars diferències.

Qüestió que també es veu referendada si ens remetem a les funcions que el Codi Deontològic del Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya (COTSC) estableix en la seva introducció com a pròpies de la professió:

- “1. Ajudar les persones, els grups i les comunitats a desenvolupar les seves capacitats de manera que els permeti resoldre els problemes individuals i col·lectius.*
- 2. Promoure la facultat de lliure elecció, d'adaptació i de desenvolupament de les persones.*
- 3. Advocar perquè s'adoptin polítiques socials justes i perquè s'estableixin serveis o alternatives als recursos socioeconòmics existents.” (COTSC: 2000, p. 2)*

---

⁸ Definició que es pot consultar a la seva pàgina web, la qual està relacionada en l'apartat de referències d'aquest document.

Precisament en la línia d'aquest plantejament, Maroto (2006) assenyala la invisibilitat que realitats de gènere no normatives com l'homosexualitat tenen pel Treball Social i pel mateix Sistema Públic de Serveis Socials. I ho fa no només des d'una vessant de reflexió teòrica, sinó des de la seva mateixa experiència professional com a treballador social, i des de la seva vivència personal com a homosexual. Ressaltant que la qüestió estriba en que mentre la professió s'exerceixi des de la perspectiva de l'heterosexisme dominant, difícilment les persones afectades per aquest tipus de realitats cercaran suport i acompanyament en la professió i en els serveis de que aquesta proveeix a la societat:

“Los trabajadores sociales debemos dejarnos cuestionar por aquellas realidades que nos circundan. El Sistema Público de Servicios Sociales ha propiciado que todas aquellas situaciones problemáticas de carencia o necesidad que no llegan a nuestros despachos no existan, no tengan existencia propia de cara a la búsqueda de respuestas efectivas y, por lo tanto, no vean habilitadas éstas desde los profesionales del Trabajo Social.” (Maroto, 2006, p. 73-74)

Aquesta situació que retroalimenta la invisibilitat de partida que pateix el col·lectiu homosexual, es considera en la recerca extensiva a la resta de realitats de gènere no normatives. Realitats que com ja s'ha esmentat són diverses, i que queden recollides per l'acrònim LGTB o LGBT. Acrònim que és utilitzat, des dels anys 60 del segle passat, per les mateixes persones lesbianes, gais, bisexuals i transgènere per autodenominar-se i fer-se socialment visibles, i del que existeixen diferents variacions⁹ fruit de la manca de consens entre els diferents col·lectius a qui pretesament engloba. Les discrepàncies es produeixen en alguns casos perquè consideren que les seves situacions obeeixen a causes diferents, com ho són la identitat de gènere o la orientació sexual; en d'altres perquè no es senten inclosos en aquestes sigles, com pot ser el cas de les persones intersexuals i pansexuals, o en d'altres perquè consideren que no estableix diferències i matisos entre persones transsexuals, travestis i transgènere.

---

⁹ Hi ha una diversitat de variacions. A títol d'exemple es citen a continuació tres d'elles: LGBTI (Lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i intersexuals), LGBTQ (Lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i Queer), LGBTP (lesbianes, gais, bisexuals, transgènere i pansexuals).

En tot cas, el que si es fa evident és que la condició de totes aquestes persones que escapen o qüestionen l'heterosexisme dominant, les situa en un espai de no normalitat que té greus conseqüències pel que fa al manteniment i respecte dels seus drets com a ciutadans, i dificulta les seves possibilitats de desenvolupament personal i d'assolir benestar. En conseqüència es pertinent considerar que requereixen tenir visibilitat i atenció per part d'una professió com el Treball Social, tal com Maroto (2006) ho afirma:

“El Trabajo Social adquirió desde sus inicios, un compromiso decidido por erradicar todo tipo de discriminación en cualquiera de las formas que ésta adoptase. (...) Durante años, hemos abogado por los derechos de los niños, de las minorías étnicas, de las mujeres y otros grupos discriminados, hoy debemos abogar por los gays y lesbianas de nuestro país como parte de nuestra tradición de abogar por las minorías excluidas.” (p. 77)

Amb l'objectiu de documentar d'una forma més concreta aquesta situació d'exclusió, que es extensiva a diferents àmbits de la vida i també a diferents col·lectius amb realitats de gènere no normatives, es detallen a continuació algunes de les conclusions de l'estudi de Domínguez, García i Hombrados (2011) sobre la transsexualitat a Espanya:

Àmbit educatiu

Només un 39,2% de les persones transsexuals enquestades va manifestar la seva transsexualitat quan estudiava i un 32,8% dels que ho van fer confirmem que van tenir bastant o molt conflicte amb els seus companys.

Àmbit laboral

El 33% de les persones transsexuals enquestades tenen un nivell d'ingressos per sota dels 600 Euros mensuals i un 15% té un ingressos inferiors a 300 Euros mensuals. Al mateix temps que la taxa d'atur en aquest col·lectiu arriba al 35,3% i la percepció que majoritàriament tenen respecte d'aquesta situació és que la causa és la seva transsexualitat. Situació que contextualitza el fet de que el 48,2% hagi exercit la prostitució. D'altra banda

el 55% de les persones enquestades manifesten haver tingut conflictes en el seu entorn laboral al haver fet pública la seva transsexualitat.

Àmbit de participació social

S'observa una inexistència de participació en organitzacions com partits polítics o sindicats. La seva participació social es circumscriu fonamentalment a associacions LGTB, un 46,4% de les persones enquestades manifesta la seva participació en aquest tipus d'entitats.

Suport social

La família i les amistats són les principals fonts de suport emocional i econòmic que reben les persones enquestades. Si bé, pel que fa al suport emocional consideren que el rebut per part de les amistats és significativament superior, mentre que el de les famílies es centra més en la dimensió econòmica. Situació que s'entén com a un nivell menor d'acceptació de la seva realitat per part de les famílies i que és viscuda per les persones transsexuals amb una menor satisfacció cap al suport rebut.

Satisfacció amb la vida

Les persones enquestades manifesten una baixa satisfacció amb la vida, la qual s'ha evidenciat en el fet de que tots els indicadors de mesura utilitzats en l'enquesta han obtingut unes puntuacions mitjanes per sota del 5. Situació que es considera deguda a les dificultats i problemes que aquestes persones tenen en els diferents entorns de la seva vida com l'educatiu, el laboral, el familiar, el sanitari etc. Respecte a aquesta qüestió l'estudi fa referència a les dades aportades per un altre estudi realitzat a Sant Francisco, el qual va evidenciar que la prevalença de suïcidi entre persones transsexuals era del 32%, i les variables que incidien en ell eren la depressió, la discriminació de gènere i la victimització. L'estudi constata també com hi ha una correlació entre el suport social rebut i la satisfacció amb la vida, de manera que quan major és el primer més augmenta aquesta.

En aquesta mateixa línia i a escala supranacional, és mostra també prou conclouent l'informe de l'Agència de la Unió Europea pels Drets Fonamentals (FRA) (2009), el qual

planteja que les persones amb realitats de gènere no normatives pateixen greus situacions de discriminació i exclusió social en diferents àmbits de la seva vida i en referència als seus drets més fonamentals, malgrat la protecció jurídica existent:

“En términos más generales, las actitudes negativas o los prejuicios del público en general se traducen en un trato discriminatorio por parte de empresarios, compañeros de trabajo, prestadores de servicios, medios de comunicación y dirigentes políticos y religiosos. Aunque se conceda protección jurídica a las personas LGBT contra la discriminación, eso por sí solo no es suficiente para resolver adecuadamente los problemas a los que se enfrentan en su vida diaria.” (p. 8)

Fetes aquestes consideracions generals respecte de la situació d'exclusió que pateixen les persones amb una realitat de gènere no normativa, i la responsabilitat de la professió del Treball Social en contemplar aquestes realitats en l'exercici de la seva pràctica professional, es planteja la qüestió de concretar des d'on haurien de ser abordades. Al respecte, i concretament en referència a l'homosexualitat, Maroto (2006) planteja dos eixos d'intervenció professional, els quals són entesos per aquesta recerca com a pertinents per a d'altres realitats de gènere no normatives, donat que totes elles pateixen rebuig, discriminació i exclusió social per la mateixa raó, tal i com ja s'ha argumentat anteriorment.

Així, d'una banda, Maroto (2006) considera que cal abordar el tema des d'un àmbit o camp d'intervenció especialitzat, però al mateix temps planteja també la necessitat de dur a terme simultàniament una estratègia global que promogui i faciliti la normalització social d'aquestes realitats. El que significa que aquesta no pot circumscriure's a determinats serveis o professionals, sinó que ha d'estar present en tot l'exercici professional i en qualsevol recurs o servei.

En aquesta mateixa línia Missé (2012), atenent al patiment de les persones amb una realitat de gènere no normativa, a la necessitat de que siguin socialment tractades i considerades com a qualsevol ésser humà, planteja que cal donar cabuda socialment a la

diversitat de gènere existent, combatent plantejaments que neguen o pretenen esborrar la seva existència:

“En efecte, la diversitat de gènere no cal inventar-la ja existeix. De fet l’únic que hem de fer es deixar-la existir de veritat i combatre totes les actituds que la invaliden, la patologitzen o la neguen.(...) Ara bé, el que sí que hem d’inventar és com fer d’altaveu de totes aquestes experiències diverses en un món on el discurs mèdic i científic ha tingut i segueix tenint un impacte tant fort en l’imaginari social.” (p.96)

En aquest sentit es pot considerar que la qüestió esdevé de vital importància en l’exercici professional de l’acció social, en concret del mateix Treball Social, i específicament en el si dels mateixos Serveis Socials d’Atenció Primària, donada la seva major proximitat i accessibilitat per a les persones, tal i com la mateixa Generalitat de Catalunya (2009) així ho constata, *“Constitueixen el punt d’accés immediat al primer nivell del sistema català de serveis socials, el més proper a l’usuari i als àmbits familiar i social.”* I més considerant que des d’aquets serveis les persones són informades i orientades respecte de serveis més especialitzats que poden donar resposta a les seves particulars necessitats i situacions de dificultat; i que per poder dur a terme aquestes funcions d’informació i orientació cal un cert coneixement i comprensió de la específica situació de dificultat de les persones. Alhora que, donat que les qüestions de gènere afecten transversalment a la societat, en la pràctica professional des d’altres serveis especialitzats destinats a atendre a col·lectius afectats per d’altres situacions d’exclusió, també és fa necessari poder materialitzar aquesta informació i orientació bàsica.

Aquesta transversalitat social del gènere es considerada també per Berga (2005) quan planteja la seva presència en el substrat de la major part de problemàtiques socials, i la necessitat de considerar-ho en la intervenció professional, *“La majoria dels problemes socials amb els quals hem de treballar com a professionals de l’acció socioeducativa tenen, en realitat, un fort component de gènere però, en canvi, no es contempen des d’aquesta perspectiva.” (p. 22)*

2.2.2.2. Gènere i formació acadèmica

La formació acadèmica és l'element de partida en la construcció de professionals del Treball Social, com ho és en qualsevol altre disciplina, és l'eina que els faculta per a l'exercici de la professió. I ho fa a través de proveir de l'adquisició de coneixements i de competències que les funcions, el mètode i els valors ètics de la professió requereix.

Cal considerar també que les professions estan en continua construcció i evolució, com ho estan les mateixes societats en les que s'emmarquen, i a les que des del seu àmbit particular pretenen donar resposta als diferents fenòmens i situacions socials que produeixen. El constant dinamisme social, genera nous escenaris de realitat que sovint van per davant de les ciències socials, alhora que les interpel·len requerint-les actualitzar, modificar o ampliar els seus corpus de coneixement, les seves estratègies metodològiques, al mateix temps que generen també dilemes ètics als que cal donar resposta.

En aquest sentit, les realitats de gènere normatives, si bé no són noves, històricament han estat presents arreu, sí que en el nostre entorn social s'han fet més visibles per la mateixa manera actual de pensar, percebre i valorar la realitat des del conjunt de la societat; al mateix temps que li reclamen a aquesta societat noves respostes a les situacions de discriminació i d'exclusió a que se les aboca. Per tant, per poder articular respostes professionals a aquestes realitats cal conèixer-les i formar competencialment a aquells que en el seu exercici professional hauran de ser agents de suport i de canvi.

En la formació actual en el Grau en Treball Social, el gènere hi és present, és considerat com un element socialment important que cal que sigui part del procés formatiu dels futurs professionals. Precisament el document "*Estándares globales para la educación y formación en la profesión del trabajo social*"¹⁰, en el seu apartat 8 "*Estándares sobre diversidad cultural y étnica e inclusión de género*" plantejava que les escoles professionals, pel que fa al gènere, haurien d'aspirar i de fer esforços per incloure l'anàlisi de gènere, garantint la seva presencia o bé en totes les assignatures o en una

---

¹⁰ Document aprovat l'any 2004 per les assemblees generals de la Associació Internacional d'Escoles de Treball Social (AIETS) i la Federació Internacional de Treballadors Socials (FITS), annex del document citat en el peu de pàgina nº 10.

assignatura específica, amb uns objectius clarament articulats al respecte, que promoguessin en els estudiants la sensibilitat i incrementessin els seus coneixements vers aquesta temàtica.

Seguint aquesta mateixa línia, el document *“La formación universitaria en trabajo Social. Criterios para el diseño de planes de estudios de títulos de Grado en Trabajo Social”*¹¹, en el marc de creació de l’Espai Europeu d’Educació Superior, i de les reformes de l’ensenyament universitari a Espanya, va definir una estructura dels plans d’estudi al voltant dels següents 5 blocs temàtics:

- Bloc A – El treball social: conceptes, mètodes, teories i aplicació
- Bloc B – El context institucional del treball social
- Bloc C – Processos i problemes sobre els que actua el treball social
- Bloc D – Eines legals i organitzatives pel treball social
- Bloc E – Pràctiques i Treball Fi de Carrera

El bloc C, en els seus epígrafs C2 (Estructura, desigualtat i exclusions socials) i C3 (Salut, dependència i vulnerabilitat social) inclou explícitament els coneixements i competències que els/les estudiants han d’adquirir vers al gènere:

“C2.1 Conoce y comprende de forma crítica los principales aspectos de los desequilibrios y desigualdades sociales y de poder y de los mecanismos de discriminación y opresión (en especial los derivados de las relaciones económicas y de trabajo, de género, étnicas y culturales.

(...) C3.1 Conoce y comprende las relaciones entre la salud y la situación social de las personas, el sistema de género, la cultura y el ciclo vital.” (Conferencia de Directores/as de Centros y Departamentos de Trabajo Social, Junta de Gobierno del Consejo General de Colegios de Diplomados en Trabajo Social y Asistentes Sociales: 2007, p 31)

---

¹¹ Document aprovat a l’any 2007 per la Conferencia de Directors/es de Centres i Departaments de Treball Social i la Junta de Govern del Consell General de Col·legis de Diplomats en Treball Social i Assistents Socials.

Indicar que els currículums formatius han d'incloure una anàlisi de gènere, és un punt de partida, si bé al tractar-se d'una manera genèrica de referir-se a una realitat complexa i diversa, no exempta tampoc de biaixos socials i culturals, pot donar lloc a que cada centre educatiu i cada docent contempli o es centri en determinats aspectes del gènere. De fet, actualment el gènere està present en la major part d'agendes de diversos àmbits institucionals públics i privats de la nostra societat, i fonamentalment ho està des de l'anomenada perspectiva de gènere, si bé cal tenir present que aquest enfocament és centra en el binomi home-dona, tal i com s'evidencia en la següent definició de les Nacions Unides:

"En las conclusiones convenidas 1997/2 del Consejo Económico y Social se define la incorporación de la perspectiva de género como: (...) Es una estrategia para hacer que las preocupaciones y experiencias de las mujeres, así como de los hombres en una parte integral del diseño, implementación, monitoreo y evaluación de políticas y programas en todas las esferas políticas, económicas y sociales, a fin de que las mujeres y los hombres se beneficien por igual y no se perpetúe la desigualdad. El objetivo final de la integración es conseguir la igualdad de género." (Oficina de la Asesora Especial en Cuestiones de Género y Adelanto de la Mujer de las Naciones Unidas, 2002, p. V-VI)

De manera que les realitats de gènere no normatives, en tant que escapen al binomi esmentat, no queden contemplades en aquest enfocament. Amb el que no només invisibilitza aquestes realitats, sinó que al mateix temps reproduceix i reforça l'heterosexisme dominant del nostre sistema social, el qual és causa de les particulars situacions de discriminació, desigualtat i exclusió a que es veuen sotmeses tals realitats de gènere.

Centrant-nos de nou en els aspectes formatius de la professió, el mateix Maroto (2006), en referència a l'homosexualitat, fa notar que en la formació dels professionals del Treball Social s'està encara lluny de proveir-los de les eines necessàries per poder abordar-la de forma satisfactòria:

“Nuestra formación académica no evidencia que sean tomadas en cuenta reflexiones y discusiones sobre la realidad homosexual desde una perspectiva social que concrete la necesidad de intervención profesional en aras de contribuir a la satisfacción de las necesidades de la población gay y lesbiana, factor este que puede incidir en nuestro posterior ejercicio profesional. Por esta razón, es preciso tomar consciencia de que las intervenciones que realicemos estarán sujetas a nuestra percepción particular de profesional y a la capacidad crítica que tengamos ante las construcciones sociales que hemos interiorizado (...).” (p. XXIII-XXIV)

Si bé es cert que en el moment en que Maroto (2006) ressaltava tal situació encara s'estava gestant l'actual pla d'estudis, i que aquest no va entrar en vigor fins al curs acadèmic 2009-2010, almenys cal continuar tenint-la present, per tal de d'analitzar si realment s'està produint algun canvi al respecte. I cal fer-ho donat que la universitat i els docents, igual que la resta d'institucions i de professionals, són hereus i han estat formats en el marc de conceptualitzacions heterosexistes del gènere que històricament han invisibilitzat aquestes realitats de gènere no normatives, amb el que malgrat la seva voluntat de considerar-les no sempre disposaran dels mitjans i de les eines necessàries per abordar-les i de fer-ho des de noves perspectives i posicionaments conceptuals.

3. Hipòtesis, variables i objectius

3.1. Hipòtesi de la recerca

La formulació de la hipòtesi, a part de gestar-se en les qüestions ja presentades en la introducció d'aquest informe, neix de forma més concreta d'una primera aproximació als continguts formatius dels plans d'estudi de les universitats catalanes que ofereixen en grau en Treball Social. Aquesta aproximació inicial, consistent en la lectura d'algunes de les guies d'aprenentatge d'assignatures específicament de gènere, van evidenciar que els seus continguts temàtics no esmentaven les realitats de gènere no normatives descrites anteriorment. Situació que es va considerar mereixia ser explorada i analitzada amb major detall i que tenia prou entitat per esdevenir en el nucli de la investigació. Així, partint d'aquesta prospecció inicial s'ha formulat la següent hipòtesi descriptiva:

La formació en matèria de gènere oferta per les universitats catalanes en el Grau en Treball Social no contempla realitats de gènere no normatives que requereixen d'un abordatge des de la pràctica professional del Treball Social.

3.2. Variables de la hipòtesi de la recerca

La hipòtesi conté diferents variables que s'agrupen sota l'epígraf "*realitats de gènere no normatives que requereixen d'un abordatge des de la pràctica professional del Treball Social*". Realitats que han estat descrites en l'apartat de marc teòric d'aquest informe i que són: la transsexualitat, el transgenerisme, l'homosexualitat, la bisexualitat i la intersexualitat. I vers les quals ja s'ha justificat també en el mateix apartat de marc teòric l'afirmació inclosa en la hipòtesi de que requereixen ser abordades professionalment pel Treball Social.

Al mateix temps, la recerca contempla també com a variables dues de les respostes socials que sovint es produeixen vers a aquestes realitats de gènere no normatives: l'homofòbia i la transfòbia. Encara que no siguin en si mateixes realitats de gènere no normatives, es considera pertinent incloure-les donat que actualment són fenòmens socials indistingibles d'aquestes realitats, que subratllen precisament el seu caràcter no normatiu, i evidencien la discriminació i exclusió a que es veuen sotmeses.

3.3. Objectius de la recerca

La recerca té com a finalitat última valorar si la oferta formativa en matèria de gènere en el Grau en Treball Social a Catalunya és adequada a la diversitat de gènere existent a la societat catalana, a través de l'anàlisi dels continguts curriculars dels plans d'estudi, des de la perspectiva de les realitats de gènere no normatives descrites en el marc teòric d'aquest document, i en relació a la seva necessitat de consideració i atenció per part dels professionals de l'acció social en general, i en particular des de l'exercici de Treball Social.

Finalitat que per poder ser assolida requereix de la consecució d'uns objectius generals que permetin dur a terme el necessari anàlisi previ a qualsevol valoració. Objectius que tenen a veure amb els dos eixos en que s'ha articulats la recerca, un que es refereix als continguts curriculars formatius, necessari perquè emana de la mateixa formulació de la hipòtesi de la recerca. I un altre que es refereix als coneixements dels estudiants vers a aquestes realitats de gènere esmentades al final del seu itinerari formatiu, necessari per dues raons diferents. D'una banda perquè aquests coneixements poden considerar-se com a un indicador dels continguts formatius rebuts en aquesta temàtica, i d'altra banda, perquè aquests estudiants seran en un futur immediat els que hauran d'abordar professionalment aquestes realitats de gènere no normatives, ja sigui de forma més directe o indirecte en funció del servei o recurs des del qual exerceixin la professió.

Els objectius específics en que es concreten els corresponents a aquests dos eixos són els relacionats en les taules 1 i 2 detallades seguidament.

Taula 1 – Objectius eix 1 de la recerca

Eix 1 - Oferta formativa en matèria de gènere en el Grau en Treball Social	
Objectiu específic 1	Identificar les assignatures del currículum formatiu de cada universitat que contempnen temàtiques de gènere
Objectiu específic 2	Identificar els continguts de gènere de les assignatures que contempnen aquesta temàtica
Objectiu específic 3	Identificar realitats de gènere no normatives considerades en les assignatures que contempnen aquesta temàtica

Taula 2 – Objectius eix 2 de la recerca

Eix 2 – Coneixements dels estudiants de 4t curs del Grau en Treball Social en matèria de gènere	
Objectiu específic 1	Identificar quins coneixements teòrics de caràcter general han adquirit els estudiants en matèria de gènere al llarg del seu procés formatiu
Objectiu específic 2	Identificar en quines orientacions o perspectives teòriques vers al gènere es basen els coneixements dels estudiants
Objectiu específic 2	Identificar quins coneixements tenen els estudiants respecte de realitats de gènere no normatives

4. Metodologia

"La ciencia será siempre una búsqueda, jamás un descubrimiento real. Es un viaje, nunca una llegada." (Karl Popper)¹²

4.1. Tipologia

Partint de la hipòtesi explicitada en l'apartat anterior i tenint en consideració la seva naturalesa, així com el caràcter fonamentalment exploratori o aproximatiu de la recerca, s'ha aplicat una metodologia descriptiva que permeti assolir un major coneixement de la realitat investigada més enllà de la validació o la refutació de la hipòtesi plantejada. I s'ha considerat així per la consciència de que la realitat sempre és molt complexa, i de que els mitjans disponibles en aquesta recerca són del tot limitats per abastir aquesta complexitat, tant pel que fa a la recollida de dades com per a la seva posterior anàlisi.

En aquest sentit, tot i pretendre arribar a algunes primeres conclusions, aquestes s'han de considerar com un punt de partida, i més perquè de les dades recollides només s'han analitzat les que s'han considerat més coherents amb els objectius de la recerca, deixant de banda informacions que si bé poden ser interessants o significatives, doncs obren interrogants i nous horitzons de recerca, requeririen d'un marc d'investigació més ampli i amb majors mitjans, pel que resten pendents de ser considerats en una possible recerca futura més exhaustiva i concloent.

La metodologia descriptiva emprada ha combinat un enfocament qualitatiu i quantitatiu. Així respecte a l'eix ¹³ de la recerca, s'ha dut a terme una recollida de dades partint d'una recerca documental de les guies docents de les assignatures que

---

¹² Frase citada i referenciada per Teresa San Román, catedrática d'Antropologia Social a La Universitat Autònoma de Barcelona, en el marc de l'assignatura *Mètode científic de l'Antropologia*, impartida al curs acadèmic 1991-1992.

¹³ Oferta formativa en matèria de gènere en el Grau en Treball Social.

s'imparteixen en el Grau en Treball Social, les quals s'han analitzat des d'una perspectiva quantitativa per tal de poder valorar en quina magnitud els continguts de gènere són presents en els currículum formatius, però també des d'una òptica qualitativa per tal de conèixer quins tipus de continguts són els que tenen una major presència en aquets currículums, o quins d'ells no hi són presents.

Respecte a l'eix 2¹⁴ de la investigació, la recol·lecció de dades s'ha dut a terme a través d'un qüestionari de 15 preguntes sobre diverses qüestions relacionades amb el gènere, el qual ha estat passat als estudiants del Grau en Treball Social, amb l'objectiu de saber quins són els seus coneixements sobre aquestes qüestions. Les dades recollides s'ha analitzat quantitativa i qualitativament, encara que somerament donada la limitació de mitjans de la recerca.

4.2. Mostra

Tal i com ja s'ha esmentat en apartats anteriors, els continguts formatius en realitats de gènere no normatives a les universitats catalanes, i els coneixements dels estudiants en aquesta temàtica al final del seu itinerari formatiu són els dos eixos d'investigació i anàlisi d'aquesta recerca. Així doncs, la població objecte d'estudi és el conjunt d'universitats catalanes que ofereixen el darrer curs del Grau en Treball Social i els estudiants que estan actualment matriculats en el 4t curs del grau. Per aquesta raó, de les sis universitats catalanes que ofereixen el estudis de Grau en Treball Social, només s'han considerat inicialment quatre d'elles, La Universitat de Barcelona (UB), la Universitat Rovira i Virgili (URV), la Universitat de Lleida (UdL) i la Universitat Ramon Llull (URL). La Universitat de Girona (UdG) i la Universitat de Vic (UVIC) han estat desestimades donat que no van implementar el nou pla d'estudis fins al curs acadèmic 2010-2011, i no disposen encara d'estudiants de 4t curs.

Cal ressenyar que en la recerca, pel que fa al seu eix 2, no s'ha seleccionat cap mostra de la població a través de tècniques de mostreig per definir-la. Delimitar una mostra

---

¹⁴ Coneixements dels estudiants de 4t curs del Grau en Treball Social en matèria de gènere.

aleatòria de la població hagués requerit d'instruments tècnics i d'un suport institucional no disponibles en el marc d'un treball de fi de grau. Per aquesta raó, l'objectiu de la investigació només s'ha circumscrit des de l'inici a obtenir el màxim de qüestionaris complimentats, sabent que al no tenir la garantia de treballar amb una mostra representativa de la població, no seria possible ni realitzar inferències estadístiques ni establir correlacions empíriques. D'aquí que la seva pretensió sigui d'aproximació descriptiva pel que fa a algunes realitats que quan menys, generen dubtes i obren interrogants respecte de l'adequació dels currículums formatius a realitats de gènere no normatives presents a la societat.

Al mateix temps, és necessari senyalar que la pretensió inicial de situar la recerca en el marc de les quatre universitats catalanes esmentades anteriorment, només ha estat possible dur-la a terme parcialment. Així, de la UB, només s'ha pogut obtenir un sol qüestionari complimentat, situació produïda per la impossibilitat de disposar d'un espai lectiu per presencialment passar el qüestionari¹⁵. L'opció alternativa oferta institucionalment de fer-ho electrònicament ha resultat infructuosa, i l'intent d'obtenir més qüestionaris per una via alternativa tampoc ha donat cap fruit¹⁶. Així doncs, l'àmbit de la recerca s'ha restringit a les altres tres universitats restants, sabent que tal situació suposa una manca d'informació important quantitativa i qualitativament, i que fa que els resultats siguin menys concloents del que es pretenia, així com que les recomanacions que se'n deriven siguin també més limitades. Al respecte, cal tenir en compte que el nombre d'estudiants d'aquesta universitat representa el 54,45% del total d'alumnes que actualment cursen el grau de Treball Social a les universitats catalanes, tal i com es detalla en la taula 3.

---

¹⁵ Els responsables acadèmics no han considerat adient cedir un espai presencial per passar el qüestionari, adduint la pèrdua lectiva que suposava pels estudiants, les múltiples investigacions de que ja havien estat objecte, i la coincidència en un moment difícil (final de curs i de carrera).

¹⁶ Aprofitant l'oferiment de col·laboració de l'estudiant que va complimentar electrònicament el qüestionari, se li va sol·licitat mediació amb els seus companys per tal d'obtenir més qüestionaris contestats. Tal petició no ha reportat a data d'avui cap qüestionari complimentat.

Taula 3 – Nombre i percentatge d'estudiants de 4t curs

Universitat	Nre. estudiants 4t curs	Percentatge	Font de les dades
UB	220	54,45%	Dir. Dept. de Treball Social i Serveis Socials
URV	77	19,06%	Professora Dra. Carmina Puig
UdL	70	17,33%	Vice-degana
URL	37	9,16%	Dir. del Grau en Treball Social
Total	404	100%	

D'altra banda, de la URV, la segona en nombre d'estudiants de les quatre universitats seleccionades, només s'han aconseguit 10 qüestionaris contestats malgrat el suport institucional rebut. Qüestionaris que al mateix temps que quantitativament són limitats pel que fa a la població total d'estudiants, també ho són en relació a la població de la pròpia universitat. Alhora, qualitativament tampoc es poden considerar massa representatius donat que cinc d'ells, és a dir, un 50%, corresponen a estudiants que han cursat una assignatura optativa específicament de gènere¹⁷. Tal situació limita de nou les conclusions i recomanacions de la recerca.

Fetes aquestes consideracions, a la taula 4 és detallen la quantitat de qüestionaris complimentats obtinguts per cada universitat, així com els percentatges que representen respecte de les seves poblacions particulars i vers la població total d'estudiants.

Taula 4 – Nombre i percentatge de qüestionaris complimentats

Universitat	Nre. d'estudiants de 4rt curs	Qüestionaris		
		Nre. qüestionaris complimentats	% respecte al nre. d'estudiants de la universitat	% respecte al nre. total d'estudiants
URV	77	10	12,99%	5,43%
UdL	70	34	48,57%	18,48%
URL	37	21	56,76%	11,41%
TOTAL	184	65	-	35,33%

¹⁷ Al 2n semestre no s'impartien assignatures de caràcter obligatori que permetessin presencialment el contacte amb el màxim d'estudiants. Els responsables acadèmics van oferir la possibilitat de passar-lo electrònicament. Amb aquest sistema es van aconseguir 5 qüestionaris contestats. Posteriorment van facilitar l'espai lectiu d'una assignatura optativa de gènere (*Polítiques d'Igualtat de Gènere*), en la que la majoria d'estudiants matriculats eren de 3r curs, el que només va permetre obtenir 5 qüestionaris més complimentats.

4.3. Tècniques i recollida de dades

La recerca documental ha estat la tècnica utilitzada per contextualitzar la recerca. Contextualització que cal situar-la en la base o fase prèvia de la recerca, i que s'ha centrat en situar teòricament el seu nucli central, les realitats de gènere no normatives, i la importància d'aquestes realitats en relació a l'exercici del Treball Social. Qüestions que han quedat descrites i justificades en l'apartat de marc teòric d'aquest informe.

Respecte als dos eixos d'anàlisi de la recerca, es detallen a continuació les tècniques implementades:

- **Eix 1 de la recerca: continguts formatius en realitats de gènere no normatives**

En aquest eix, s'ha realitzat una recerca documental centrada en les guies d'aprenentatge de les assignatures del pla d'estudis del Grau en Treball Social de les tres universitats objecte d'investigació, amb un doble objectiu identificar quines assignatures i creditatges consideraven la temàtica de gènere en el seus programes, i si els seus continguts incloïen o no les realitats de gènere no normatives considerades en la recerca: transsexualitat, transgenerisme, homosexualitat, bisexualitat, i intersexualitat, i les dues respostes socials vers a aquestes realitats: homofòbia i transfòbia, considerades també en el marc de la investigació.

Les guies d'aprenentatge de les diferents assignatures s'han obtingut a través de les webs de cada universitat i són les que corresponen al curs acadèmic 2012-2013¹⁸, pel que cal tenir en consideració que algunes d'aquestes assignatures han estat cursades pels estudiants en anteriors cursos acadèmics, i que en conseqüència poden haver sofert a nivell de contingut alguna modificació no detectada en la recerca. Alhora que partint de la pròpia experiència com a estudiant i de la comparació feta amb d'altres companys d'estudi, cal ressenyar que una mateixa assignatura cursada en cursos acadèmics, grups o amb docents diferents, malgrat formalment comparteixi una mateixa guia d'aprenentatge pot ser desenvolupada amb certs continguts diferencials.

---

¹⁸ Es poden consultar totes elles en l'annex 2 d'aquest informe.

Cal esmentar que de nou la manca de mitjans i possibilitats han limitat l'aprofundiment que la recerca hagués volgut tenir respecte d'aquest eix. Analitzar els continguts formatius de les guies d'aprenentatge sense mantenir una entrevista amb els diferents docents que imparteixen les assignatures, i aconseguir així un major detall dels enunciats i de les concises explicacions dels seus programes, fa que les conclusions a que s'ha arribat hagin de ser preses amb certa cautela. Entrevistes que d'altra banda, haguessin també permès detectar alguna de les possibles modificacions referides en el paràgraf anterior, dotant d'una major fiabilitat als resultats obtinguts en la recerca.

▪ **Eix 2 de la recerca: coneixements dels estudiants en matèria de gènere**

En aquest segon eix, la tècnica utilitzada per recollir dades ha estat una enquesta instrumentalitzada a través d'un qüestionari passat als estudiants de 4t curs del Grau en Treball Social de les tres universitats objecte d'estudi. Qüestionari que es pot consultar a l'annex 1 d'aquest document, i que s'ha estructurat en dos blocs diferenciats. Un primer bloc en el que es sol·licitaven dades referents al perfil dels estudiants: edat, sexe i lloc de residència, així com respecte dels seus currículums formatius: universitat, curs, assignatures cursades de caràcter optatiu o obligatori amb continguts de gènere i altres estudis universitaris realitzats.

El segon bloc ha consistit en quinze preguntes referents a diverses temàtiques relacionades amb el gènere, les quals han pretès recavar informació sobre el coneixement que tenen els estudiants vers a les següents qüestions:

- concepte de sexe i gènere (preguntes 1 a 4)
- concepte d'identitat de gènere (preguntes 5 i 6)
- concepte d'orientació sexual (preguntes 7 i 8)
- coneixement de terminologia utilitzada per col·lectius amb identitat i orientacions sexuals no normatives (pregunta 9)
- concepte de diferents realitats de gènere no normatives (preguntes 10 a 13)

- relació existent entre diferents formes de violència de gènere (pregunta 14)
- tipus de situacions identificades com a discriminació per raó de gènere (pregunta 15)

El qüestionari, pel que fa a la tipologia de preguntes té un caràcter mixt, doncs ha combinat tant preguntes tancades com obertes. Alhora que les preguntes tancades en alguns casos són dicotòmiques, i en d'altres ofereixen la possibilitat de respostes múltiples; així com algunes de les preguntes d'ambdues tipologies tancades contenen una part oberta d'aprofundiment de la resposta donada. La taula 5 detalla la tipologia de cadascuna de les preguntes del qüestionari.

Taula 5 – Tipologia de les preguntes del qüestionari

Tipus de pregunta	Pregunta nre.
Tancada dicotòmica	1 – 5 – 6
Tancada dicotòmica amb part oberta d'aprofundiment	2 – 4 – 8 – 14
Tancada de resposta múltiple	13
Tancada de resposta múltiple amb part oberta d'aprofundiment	7 – 10 – 11 – 12
Oberta	3 – 9 – 15

4.4. Disseny i fases d'estudi

La recerca, partint del model plantejat per Latorre, Del Rincón i Arnal (1996) ha estructurat el seu procés en les següents 6 fases que han seguit una seqüència cronològica:

- Fase 1 - Exploració
- Fase 2 – Planificació
- Fase 3 – Inici de l'estudi
- Fase 4 – Recollida de dades
- Fase 5 – Anàlisi de les dades
- Fase 6 – Elaboració de l'informe

A la taula 6, inclosa a continuació, es detallen els continguts de cada fase.

Taula 6 – Fases del procés de la recerca

Fase	Continguts
Exploràtoria	<ul style="list-style-type: none"> • Identificació del problema → formulació de la pregunta inicial d'investigació. • Recerca documental → elaboració marc teòric i posicionament de la recerca.
Planificació	<ul style="list-style-type: none"> • Redefinició del problema → formulació de la hipòtesi, identificació de les variables i definició dels objectius de la recerca al voltant de dos eixos d'anàlisi. • Disseny de la metodologia de la recerca → tipologia, mostra i tècniques de recollida per cadascun dels dos eixos de la recerca (recerca documental i enquesta) • Disseny del qüestionari.
Inici de l'estudi	<ul style="list-style-type: none"> • Contacte amb els responsables acadèmics de les universitats i amb els docents: <ul style="list-style-type: none"> - Inici de recollida de dades (dades de caràcter general). - Negociació de la implementació del qüestionari.
Recollida de dades	<ul style="list-style-type: none"> • Lectura dels plans d'estudi i de les guies d'aprenentatge de les assignatures. • Implementació dels qüestionari en els estudiants.
Anàlisi de dades	<ul style="list-style-type: none"> • Sistematització i quantificació de les dades obtingudes de les guies d'aprenentatge. • Sistematització, categorització i quantificació de les dades en els qüestionaris. • Elaboració de conclusions creuant els resultats obtinguts en els dos eixos de la recerca. • Elaboració de recomanacions en base a les conclusions extretes. • Identificació d'aspectes i qüestions a explorar amb major profunditat en el marc d'una futura investigació.
Elaboració de l'informe	<ul style="list-style-type: none"> • Redacció de l'informe seguint l'estructura del procés de la recerca.

5. Anàlisi i discussió de resultats

5.1. Anàlisi dels continguts de gènere de les assignatures

Aquesta anàlisi s'ha realitzat partint de la lectura de les guies d'aprenentatge de les diferents assignatures impartides a les tres universitats objecte d'estudi. Anàlisi que s'ha dut a terme des de dues perspectives diferenciades, detallades en els dos subapartats següents, i que han consistit primer en identificar si les assignatures contemplaven o no la temàtica de gènere, i posteriorment en esbrinar quines temàtiques de gènere consideraven, per tal de veure si les realitats de gènere no normatives hi eren presents. Respecte de les dades obtingudes, tal i com ja s'ha esmentat en l'apartat de metodologia, cal tenir present que les guies d'aprenentatge per tractar-se de documents molt sintètics poden no detallar específicament alguns dels continguts que contemplen.

5.1.1. Presència de continguts de gènere a les assignatures

Un cop feta la lectura de les guies d'aprenentatge de les diferents assignatures que conformen el pla d'estudis de les tres universitats objecte de la recerca, una primera anàlisi respecte a la presència en els seus programes d'algun contingut en matèria de gènere ha permès identificar les dades relacionades en la taula 6.

Taula 7 – Creditatge amb continguts de gènere¹⁹

Universitat	Formació Bàsica		Formació obligatòria		Formació Bàsica + Obligatòria	Formació optativa		Total Formació
	Total crèdits	Crèdits amb continguts gènere	Total crèdits ²⁰	Crèdits amb continguts gènere	Crèdits amb continguts gènere	Total crèdits	Crèdits amb continguts gènere	Crèdits amb continguts gènere
URV	60	18	144	0	18	36	6	24
UdL	60	6	150	12	18	30	12	30
URL	60	6	156	9	15	24	6	21

Així doncs, la presència de continguts en gènere als programes formatius de les tres universitats, seguint l'ordre de la taula, és respectivament del 10%, del 12,5% i del 8,75% del total del creditatge del grau²¹, i en el conjunt de les tres és del 10,42%.

Al mateix temps, la presència de continguts en gènere es concentra en la formació que els estudiants han de cursar obligatòriament, és a dir, en la formació bàsica i en l'obligatòria. Representant a la URV un 75% del total de creditatge que contempla continguts en gènere, a la URL un 71,43% i a la UdL un 60%. Percentatge que en el conjunt de les tres universitats es situa en el 68%.

Respecte a la presència de continguts de gènere en l'oferta formativa de caràcter optatiu, i d'entre la qual els estudiants han pogut escollir cursar el crèdits optatius reglats en cada universitat²², la taula 7 detalla el creditatge total ofert per cada centre universitari en optativitat, així com el nombre de crèdits que inclouen algun contingut en matèria de gènere. Alhora que també especifica quins d'aquets darrers corresponen a assignatures que en la seva totalitat giren al voltant de la temàtica del gènere.

¹⁹ Les dades han estat obtingudes a les webs de les tres universitats, les quals estan relacionades en l'apartat de referències d'aquest document.

²⁰ Les xifres relacionades inclouen els crèdits corresponents a les assignatures de Practicum i de Treball de Fi de Grau.

²¹ El pla d'estudis estableix pel grau un total de 240 ECTS.

²² Detallats en la taula 6 en la columna Formació optativa – Total crèdits.

Taula 8 – Creditatge amb continguts de gènere en l’oferta d’optativitat ²³

Universitat	Total crèdits oferta optativitat ²⁴	Total crèdits assignatures amb continguts de gènere	Total crèdits assignatures pròpiament de gènere
URV	66	6	6
UdL	60	12	6
URL	70,5	6	3

Així, a la URV de l’oferta total d’optativitat, un 9,10% del creditatge contempla continguts en matèria de gènere, i també un 9,10% ho fa en el marc d’una assignatura pròpiament de gènere. Dada que és coincident donat que és tracta de la mateixa assignatura. Respecte de la UdL, aquests percentatges són del 20% i del 10% respectivament, de manera que dues assignatures contemplen continguts de gènere i una d’elles és una assignatura que s’articula totalment al voltant d’aquesta temàtica. I en referència a la URL, els percentatges són del 8,51% i del 4,26%, donant-se la mateixa situació de que una de les assignatures és pròpiament de gènere²⁵. Trobem doncs que de mitja el percentatge d’oferta de creditatge optatiu que inclou la temàtica de gènere és del 12,21%, i el que fa referència a assignatures pròpiament de gènere és del 7,63%.

Tanmateix, i reprement les consideracions fetes ja anteriorment en aquest document, respecte a que les informacions que es poden obtenir en les guies d’aprenentatge són un tant limitades pel que fa al detall dels continguts que contemplen, cal ressenyar una vegada més que les dades obtingudes han de ser considerades de forma aproximativa. Així, com a exemples, es detallen a continuació algunes situacions detectades en dues de les

²³ Les dades han estat obtingudes a les webs de les tres universitats, les quals estan relacionades en l’apartat de referències d’aquest document.

²⁴ A la URV i a la UdL les assignatures optatives són de 6 ECTS, i a la URL de 3 ECTS tret d’un seminari de 1,5 ECTS.

²⁵ Les assignatures optatives que contemplen la temàtica de gènere de cada universitat són:

URV – *Polítiques d’igualtat de gènere*

UdL – *Atenció primària en els serveis Socials i Gènere i Societat*

URL – *Pobresa i exclusió social: estratègies d’intervenció i Gènere i inclusió social*

universitats estudiades que ressalten les limitacions de la informació obtinguda i la cautela amb que aquesta ha de ser interpretada:

- **Universitat de Lleida**

A les assignatures *Geografia i Història* i *Antropologia*, malgrat en les descripcions dels continguts dels seus programes no es detallen cap temàtica de gènere, en el seus apartats de bibliografia apareixen referències que contenen tal temàtica²⁶, el que pot fer pensar que en alguna mesura hagin tingut alguna presència en les classes impartides.

- **Universitat Ramon Llull**

Al curs acadèmic 2010-2011 vaig cursar en aquesta universitat l'assignatura *Psicologia Social*, la qual en la seva guia docent no detalla de forma explícita cap contingut en matèria de gènere²⁷, si bé en la seva unitat corresponent al tema de la construcció de la identitat, el docent va incloure continguts al voltant de la identitat de gènere, de la construcció social del sistema sexe-gènere i un primer apunt sobre la diversitat de gènere existent, fent fins i tot esment a algunes realitats de gènere no normatives²⁸.

D'altra banda, l'assignatura *Sistemes de Benestar* tampoc esmenta explícitament en la seva guia docent que es tractin continguts de gènere, però a la pràctica, quan menys al curs acadèmic 2011-2012, en el seu epígraf 2.3. *Propostes d'actuació per a diferents col·lectius des del Sistema de Serveis Socials*, es va desenvolupar entre d'altres temes referents a diferents col·lectius, el de les intervencions des d'una

---

²⁶ Geografia i Història: SABATÉ, A.; RODRÍGUEZ MOYA, J.M.; DÍAZ MUÑOZ, M.A. *Mujeres, espacio y sociedad. Hacia una Geografía del Género*. Madrid. Ed. Síntesis, 1995.

Antropologia: JULIANO, D. (2004). *Excluidas y marginales*. Madrid, Cátedra.

²⁷ Les guies docents del curs 2010-2011 i la del 2012-2013 són coincidents en la descripció de continguts de l'assignatura. En l'annex 2 es pot consultar la guia docent del curs acadèmic 2010-2011.

²⁸ A l'annex 2 s'inclou la presentació utilitzada pel docent com a suport de les classes magistrals.

perspectiva de gènere, en el qual es consideraven els següents continguts: dones en situació de dificultat social i recursos socials per la dona.²⁹

Malgrat tals constatacions, i donada l'impossibilitat de poder disposar d'aquest tipus d'informació per cadascuna de les assignatures, la recerca s'ha hagut de cenyir a les dades esmentades i analitzades inicialment en aquest apartat, les quals només són reflex del que explícitament inclouen les descripcions de continguts temàtics de les seves respectives guies d'aprenentatge.

5.1.2. Tipus de continguts de gènere de les assignatures

La segona qüestió analitzada a la recerca ha estat les temàtiques concretes de gènere que inclouen les assignatures que en les seves guies d'aprenentatge esmenten continguts de gènere. Assignatures, que corresponen als creditatges identificats en l'apartat anterior, i que a la URV se n'han identificat 4, i a la UdL i la URL 5 en cadascuna, de les quals es detallen respectivament aquets continguts a les taules 8, 9 i 10.

Taula 9 – URV. Temàtiques de gènere de les assignatures

Assignatura	Tipus ³⁰	Crèdits	Temàtiques de gènere ³¹
Antropologia	FB	6	<ul style="list-style-type: none"> • Construcció de la diferenciació social: l'edat i el gènere com a formes de construcció de desigualtat
Pedagogia social	FB	6	<ul style="list-style-type: none"> • Prostitució i proxenetisme • Sexualitats • Homoerotisme. Homosexualitat. Transsexualitat. Homofòbia. • Lesbianisme
Estructura de la població i desigualtat social	FB	6	<ul style="list-style-type: none"> • Estratificació social per raó de gènere

²⁹ A l'annex 2 es pot consultar el document "URL_mòdul_2_Sistemes_benestar_11_12.pdf", em el que s'evidencia tal situació.

³⁰ FB= Formació bàsica, OB= Obligatòria, OP= Optativa.

³¹ Dades extretes de les respectives guies d'aprenentatge que es poden consultar a l'annex 2 d'aquest document.

Assignatura	Tipus	Crèdits	Temàtiques de gènere
Polítiques d'igualtat de gènere	OP	6	<ul style="list-style-type: none"> • Polítiques de dones i polítiques d'igualtat (sufragisme, feminisme, igualtat d'oportunitats, sistema sexe-gènere, construcció de la identitat femenina) • Igualtat, treball i dones (Mercat de treball. La igualtat a l'empresa i plans d'igualtat. Treball productiu i reproductiu) • Educació i gènere (Educació de les dones. Coeducació. Llenguatge i sexisme) • Salut i gènere (Mirada biomèdica. Visió sociològica de les condicions de vida. Desigualtats de gènere en l'assistència sanitària. Polítiques contra la desigualtat) • Polítiques públiques des de la perspectiva de gènere (Mainstreaming. Plans d'igualtat municipals. Agents d'igualtat. Promoció de la igualtat en la intervenció social.

Taula 10 - UdL. Temàtiques de gènere de les assignatures

Assignatura	Tipus ³²	Crèdits	Temàtiques de gènere ³³
Sociologia	FB	6	<ul style="list-style-type: none"> • Gènere i societat. La Perspectiva de gènere. Reptes i problemàtiques actuals. Polítiques i programes institucionals. • Desigualtat per raó de gènere. Gènere, educació i treball
Estructura social	OB	6	<ul style="list-style-type: none"> • Organització social del gènere. • Conceptes de sexe i gènere. La construcció social • Patriarcat, divisió sexual del treball i modus de producció domèstic • Diferències estructurals de gènere • Problemàtiques de gènere: maltractaments i violència de gènere, pobresa, discriminació laboral, tràfic de dones i prostitució • Famílies monomarentals
Salut, vulnerabilitat i dependència	OB	6	<ul style="list-style-type: none"> • Salut i perspectiva de gènere. Grups socials vulnerables: salut mental, addiccions, treballadors/es sexuals, VIH/SIDA, discapacitats, persones sense sostre ...
Atenció primària en els Serveis Socials	OP	6	<ul style="list-style-type: none"> • Atenció a víctimes de violència de gènere. Protocols d'atenció i protecció

³² FB= Formació bàsica, OB= Obligatòria, OP= Optativa

³³ Dades extretes de les respectives guies d'aprenentatge que es poden consultar a l'annex 2 d'aquest document.

Assignatura	Tipus	Crèdits	Temàtiques de gènere
Gènere i societat	OP	6	<ul style="list-style-type: none"> La construcció social del gènere, identitat i societat (Identitat de gènere. Conceptes de sexe i gènere. Divisió sexual del treball i modus de producció domèstic. Patriarcat. Les classes de gènere. Reconstrucció històrica de la perspectiva de gènere) Gènere i estructura social I: les relacions socials (Gènere, socialització i família. Gènere classe i mercat de treball. Gènere i educació. Gènere i espai públic. Gènere i etnicitat. Gènere i estructura social II: salut, violència i pobresa (Gènere salut i sexualitat. Violència de gènere. Gènere, globalització i pobresa) Gènere i poder públic (Gènere, política i democràcia. Gènere i polítiques públiques. Gènere, associacionisme i participació política. Gènere i mitjans de comunicació. Llenguatge no sexista)

Taula 11 - URL. Temàtiques de gènere de les assignatures

Assignatura	Tipus ³⁴	Crèdits	Temàtiques de gènere ³⁵
Sociologia	FB	6	<ul style="list-style-type: none"> Estratificació social i desigualtats de gènere
Estructura i desigualtats socials	OB	3	<ul style="list-style-type: none"> Eix de desigualtat social per raó de gènere
Salut i vulnerabilitat social	OB	6	<ul style="list-style-type: none"> Salut i maltractament. Perfil de vulnerabilitat de les afectades per violència de gènere
Pobresa i exclusió social: estratègies d'intervenció	OP	3	<ul style="list-style-type: none"> Col·lectius en avançat procés d'exclusió: dones, tercera edat, sense llar, immigrants ....
Gènere i inclusió social	OP	3	<ul style="list-style-type: none"> La construcció social del gènere (Desigualtat en base a l'estructura social. Conceptes de sexe i gènere. La construcció social de la masculinitat i la feminitat. La socialització diferencial de gènere: construir-nos masculins i femenins) L'horitzó de la igualtat: la situació de les dones en els àmbits socials (Educació i gènere. Dones i treball. Masculinitat i risc social) El gènere com a protagonista de processos d'exclusió (Violència de gènere. Prostitució. Homo/Transfòbia)

³⁴ FB= Formació bàsica, OB= Obligatòria, OP= Optativa

³⁵ Dades extretes de les respectives guies d'aprenentatge que es poden consultar a l'annex 2 d'aquest document.

Analitzant aquestes temàtiques, trobem que de forma explícita algunes de les realitats de gènere no normatives només són presents a dues assignatures, en concret a *Pedagogia social* de la URV i a *Gènere i inclusió social* de la URL. La primera fa esment a l'homosexualitat amb una referència específica al lesbianisme, a l'homofòbia i a la transsexualitat; i la segona a l'homofòbia i a la transfòbia. La resta d'assignatures detallen alguns aspectes més generals del gènere, com la seva condició de constructe social, la diferenciació i estructuració social que articula, i/o les desigualtats que genera. I si inclouen un major detall de situacions específiques de desigualtat, discriminació i exclusió en diferents àmbits socials, i de les polítiques desenvolupades per combatre-les, ho fan fonamentalment respecte de situacions que fan referència a la dona.

Tal situació, a nivell de creditatge, queda reflectida en la taula 11, detallada a continuació.

Taula 12 – Creditatge amb continguts de realitats de gènere no normatives

Universitat	Formació Bàsica + Obligatòria		Formació optativa		Total Formació	
	Crèdits amb continguts de gènere	Crèdits amb continguts realitats gènere no normatives	Crèdits amb continguts de gènere	Crèdits amb continguts realitats gènere no normatives	Crèdits amb continguts de gènere	Crèdits amb continguts realitats gènere no normatives
URV	18	6	6	0	24	6
UdL	18	0	12	0	30	0
URL	15	0	6	3	21	3

Així doncs, a la URV un 25% del creditatge que contempla la temàtica de gènere inclou continguts referents a algunes realitats de gènere no normatives, a la UdL no hi ha cap presència d'aquestes realitats, i a la URL aquest percentatge es situa en el 14,29%. Al mateix temps, la seva presència en les dues universitats que les contemplem es dona qualitativament de forma diferencial. A la URV es produeix en la formació de caràcter obligatori i en el marc d'una assignatura no específica de gènere, mentre que a la URL ho

fa en formació optativa específica en la temàtica de gènere. Com també hi ha diferències significatives pel que fa a la magnitud del creditatge d'una i altra assignatura.

5.1.3. Síntesi de resultats de l'anàlisi dels continguts de gènere de les assignatures

Partint d'algunes de les dades ressenyades i de l'anàlisi realitzat en els dos apartats anteriors de l'informe, a mode de síntesi es perfila el següent escenari global:

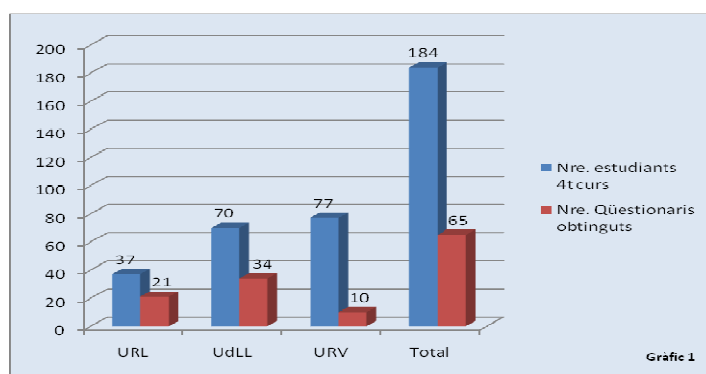
- Alguna temàtica de gènere és present a les tres universitats estudiades, i de mitja la seva presència és del 10,42% del total de creditatge formatiu, no existint uniformitat en el percentatge de creditatge en que la contempla cadascuna d'elles. Així entre la universitat en que aquesta presència és major i en la que és menor, hi ha una diferència percentual de 3,75 punts, la qual no es considera massa significativa.
- De mitjana, el 68% d'aquest creditatge que inclou continguts de gènere correspon a formació de caràcter obligatori, pel que són cursats per la totalitat dels estudiants. Es considera però significatiu ressenyar que aquest creditatge no correspon a assignatures específicament de gènere, sinó que inclouen aquests continguts en alguns dels seus blocs o subapartats temàtics, amb que la seva presència només es produeix en una reduïda part del total d'aquest creditatge.
- Del total d'oferta d'optativitat, de mitja un 12,21% del creditatge inclou continguts de gènere, però només un 7,63% ho fa en el marc d'una assignatura pròpiament de gènere, pel que el nivell d'amplitud i aprofundiment de la temàtica és significativament diferent en un i altre cas.
- Les realitats de gènere no normatives només són presents als currículums formatius de dues de les universitats, i en ambdós casos només apareixen referenciades algunes de les considerades en aquesta recerca. Així, transgenerisme, bisexualitat, i intersexualitat són realitats no esmentades en cap de les guies d'aprenentatge analitzades.

- La presència d'aquestes realitats de gènere no normatives, només es produeix en el si de dues assignatures. Una d'elles és de caràcter obligatori i de 6 ECTS, però malgrat aquest creditatge cal considerar que no és una assignatura específica de gènere, el que limita el nivell d'aprofundiment en la temàtica. Al mateix temps l'altra assignatura és de caràcter optatiu, pel que d'una banda no es cursada per tots els estudiants, i encara que sí que es específicament de gènere només té un creditatge de 3 ECTS, el que també lògicament limita el nivell d'aprofundiment en el tema.

5.2. Anàlisi dels coneixements dels estudiants en matèria de gènere

5.2.1. Anàlisi de les dades de caràcter general

Com ja s'ha esmentat anteriorment, els coneixements dels estudiants en matèria de gènere han estat mesurats a través d'un qüestionari, del qual en el gràfic 1 es detallen les xifres referents a la població de cada universitat i del global de les tres en el que ha estat implementat, així com també es mostren les dades referents als qüestionaris complimentats que s'han obtingut en cada cas.

Així doncs, els percentatges d'enquestats respecte de la població de cada universitat, com ja s'havia indicat en aquest informe en l'apartat de mostra de la recerca, són del 12,99% a la URV, del 48,57% a la UdL, del 56,76% a la URL, i del 35,33% en el conjunt de les tres universitats.

La taula 13 mostra algunes de les dades obtingudes respecte del primer bloc del qüestionari i que aporten informació general vers al perfil dels estudiants enquestats:

Taula 13 – Perfil dels estudiants enquestats

	URV	UdL	URL	Total Universitats
Edat mitja	23,6	23,4	26,9	24,6
% homes	40,00	8,82	9,52	13,84
% dones	60,00	91,18	90,48	86,16
% residents en nuclis rurals³⁶	10	38,24	0	35,38
% estudiants que han cursat una assignatura específica de gènere	50,00	26,47	23,81	29,23
% alumnes amb altres estudis universitaris³⁷	30,00	0	9,52	7,69

Malgrat en la recerca, per la seva limitació de mitjans, no es pugui aprofundir en l'anàlisi de totes aquestes dades, sí que es vol fer constar en aquest informe la pertinença de les mateixes. Així, respecte de l'edat, del sexe-gènere i del lloc de residència dels enquestats es consideren variables sociològiques que poden influir en el coneixements que aquests tenen en matèria de gènere. La primera perquè la pròpia experiència vital porta a construir coneixement. La segona perquè situa als individus en posicionaments socials diferents, els quals poden contribuir a generar un major interès personal en la temàtica, i així adquirir per altres vies no acadèmiques coneixement i aprofundiment vers ella; alhora que la perspectiva d'anàlisi del subjecte pot ser també substancialment diferent donada la seva posició en l'estructura social per raó del seu gènere. I la darrera perquè en els nuclis rurals és visualitza obertament una menor gama de diversitat social, i per tant de gènere, el que influeix també en la construcció de coneixement respecte del tema.

³⁶ La recerca ha considerat com a tals als que tenen menys de 10.000 habitants d'acord als criteris del Instituto Nacional de Estadística.

³⁷ S'inclouen tant els estudis acabats com els inacabats.

D'altra banda, el fet d'haver cursat una assignatura de gènere sí que pressuposa d'alguna manera, que els coneixements que es tenen sobre la temàtica seran més amplis i precisos. De la mateixa manera que el fet d'haver realitzat altres estudis universitaris, lògicament en funció de la seva temàtica, també pot influir en l'amplitud i precisió d'aquets coneixements, més enllà dels adquirits en la pròpia formació en Treball Social. Qüestions que al ser creuades amb les dades referides al coneixement dels estudiants en matèria de gènere, podria aportar informació qualitativament significativa respecte de la relació entre els coneixements dels estudiants i la formació rebuda.

Per últim, malgrat no s'hagin analitzat específicament aquestes dades, es considera necessari esmentar les següents apreciacions que se'n deriven d'una primera aproximació a elles:

- Les dades obtingudes de la URV, excepte en l'edat mitja, presenten grans diferències respecte de les altres dues universitats. Qüestió deguda a que el nombre de qüestionaris obtinguts dista molt de constituir una mostra representativa de la seva pròpia població, com ja s'ha esmentat anteriorment en aquest informe.
- Respecte de les dades de la UdL i la URL, són similars en la major part d'ítems. Les diferències significatives es situen en el percentatge de residents en nuclis rurals, qüestió lògica atenent la ubicació territorial d'una i altra universitat. I també respecte del percentatge d'estudiants que han realitzat altres estudis universitaris, situació que sembla estar correlacionada amb les seves respectives mitjanes d'edat.

5.2.2. Anàlisi de les dades del qüestionari

5.2.2.1 Relació de dades i consideracions generals

Respecte de les quinze preguntes del qüestionari, a la taula 13 es detallen el nombre de respostes obtingudes i el percentatge que representen respecte de la població enquestada, tant en relació a cada universitat com al conjunt de totes elles. En aquesta taula, s'han exclòs les preguntes obertes i les parts obertes de preguntes mixtes, respecte de

les quals més endavant, en una anàlisi individualitzada per pregunta ja s'aportaran les dades pertinents.

En referència a la nomenclatura utilitzada a la taula per referir-se a la descripció de les respostes cal fer les següents clarificacions:

- La combinació d'una xifra i una lletra (a,b, c, d o e), es refereix la primera al número de la pregunta en el qüestionari, i la segona identifica l'opció de resposta triada per l'enquestat.
- La combinació d' una xifra i l'expressió "NC", significa que l'estudiant no ha contestat la pregunta.
- La combinació d'una xifra i l'expressió "múltiple", identifica que es tracta d'una pregunta que admet diverses respostes a la vegada, i que l'estudiant ha fet ús d'aquesta opció.
- Respecte de respostes múltiples, la taula especifica també les combinacions concretes escollides pels enquestats, les quals s'han identificat amb una xifra que indica el número de la pregunta i una combinació de lletres que indica les diferents opcions de resposta que l'enquestat ha escollit.
- A la pregunta 6 donat que les respostes no es distingien amb lletres, sinó que directament s'havia de marcar la casella "Sí" o "No" , la nomenclatura ha combinat el nombre de la pregunta i aquestes dues expressions.

Taula 14 – Resultats de les preguntes tancades del qüestionari

Resposta	URV		UdL		URL		Total universitats	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
1a	8	80,00	22	64,71	16	76,19	46	70,77
1b	2	20,00	12	35,29	5	23,81	19	29,23
1NC	0	0	0	0	0	0	0	0
2a	7	70,00	23	67,65	14	66,67	44	67,69
2b	2	20,00	3	8,82	5	23,81	10	15,38
2c	1	10,00	8	23,53	2	9,52	11	16,92
2NC	0	0	0	0	0	0	0	0
4a	5	50,00	23	67,65	9	42,86	37	56,92
4b	2	20,00	0	0	3	14,29	5	7,69
4c	3	30,00	11	32,35	8	38,10	22	33,85
4NC	0	0	0	0	1	4,76	1	1,54
5a	1	10,00	3	8,82	3	14,29	7	10,77
5b	9	90,00	31	91,18	17	80,95	57	87,69
5NC	0	0	0	0	1	4,76	1	1,54
6Sí	4	40,00	7	20,59	7	33,33	18	27,69
6No	5	50,00	27	79,41	14	66,66	46	70,77
6NC	1	10,00	0	0	0	0	1	1,54
7a	5	50,00	13	38,24	8	38,10	26	40,00
7b	0	0	6	17,65	10	47,62	16	24,62
7c	1	10,00	2	5,88	1	4,76	4	6,15
7d	1	10,00	4	11,76	1	4,76	6	9,23
7 múltiples	3	30,00	9	26,47	1	4,76	13	20,00

Resposta	URV		UdL		URL		Total universitats	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
7abc	2	20,00	4	11,76	0	0	6	9,23
7ab	1	10,00	2	5,88	0	0	3	4,62
7ac	0	0	2	5,88	1	4,76	3	4,62
7bc	0	0	1	2,94	0	0	1	1,54
7NC	0	0	0	0	0	0	0	0
8a	2	20,00	4	11,76	3	14,29	9	13,85
8b	3	30,00	17	50,00	10	47,62	30	46,15
8c	5	50,00	13	38,24	8	38,10	26	40,00
8NC	0	0	0	0	0	0	0	0
10a	0	0	3	8,82	1	4,76	4	6,15
10b	9	90,00	25	73,53	19	90,48	53	81,54
10c	0	0	0	0	0	0	0	0
10d	0	0	0	0	0	0	0	0
10e	0	0	1	2,94	0	0	1	1,54
10 múltiples	1	10,00	5	14,71	1	4,76	7	10,77
10ab	1	10,00	5	14,71	1	4,76	7	10,77
10NC	0	0	0	0	0	0	0	0
11a	0	0	2	5,88	3	14,29	5	7,69
11b	1	10,00	7	20,59	4	19,05	12	18,46
11c	1	10,00	2	5,88	1	4,76	4	6,15
11d	1	10,00	3	8,82	0	0	4	6,15
11e	7	70%	18	52,94	11	52,38	36	55,38
11 múltiples	0	0	2	5,88	2	9,52	4	6,15

Resposta	URV		UdL		URL		Total universitats	
	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%	Nre.	%
11ab	0	0	2	5,88	2	9,52	4	6,15
11NC	0	0	0	0	0	0	0	0
12a	1	10,00	5	14,71	12	57,14	18	27,69
12b	1	10,00	6	17,65	4	19,05	11	16,92
12c	4	40,00	11	32,35	3	14,29	18	27,69
12d	3	30,00	6	17,65	2	9,52	11	16,92
12 múltiples	0	0	1	2,94	0	0	1	1,54
12bc	0	0	1	2,94	0	0	1	1,54
12NC	1	10,00	5	14,71	0	0	6	9,23
13a	2	20,00	2	5,88	0	0	4	6,15
13b	2	20,00	8	23,53	13	61,90	23	35,38
13c	2	20,00	14	41,18	3	14,29	19	29,23
13d	1	10,00	4	11,76	3	14,29	8	12,31
13 múltiples	3	30,00	2	5,88	2	9,52	7	10,77
13abcd	0	0	0	0	1	4,76	1	1,54
13abc	1	10,00	0	0	0	0	1	1,54
13bc	1	10,00	2	5,88	0	0	3	4,62
13bd	1	10,00	0	0	1	4,76	2	3,08
13NC	0	0	4	11,76	0	0	4	6,15
14a	7	70,00	8	23,53	6	28,57	21	32,31
14b	1	10,00	4	11,76	7	33,33	12	18,46
14c	2	20,00	22	64,71	8	38,10	32	49,23

Abans d'entrar en l'anàlisi detallat de les dades, esmentar una primera consideració respecte al nombre de persones que no han contestat les preguntes del qüestionari relacionades en la taula anterior. Trobem que d'aquestes 13 preguntes, en 5 d'elles, en concret en les preguntes 4, 5, 6, 12 i 13, algunes persones no han donat cap resposta. El percentatge de persones que no han contestat les preguntes 4, 5 i 6 és molt baix (del 1,54%), percentatge que s'incrementa substancialment a les preguntes 12 i 13 (del 9,23% i del 6,15% respectivament).

Cal també destacar una situació particular pel que fa a la pregunta 14 del qüestionari, de la qual la seva opció "c" de resposta correspon a manifestar explícitament un desconeixement sobre el tema preguntat. Situació que es pot assimilar a les no respostes de les preguntes esmentades anteriorment, i considerades en aquesta anàlisi com a mostra de desconeixement sobre el temes preguntats. En concret, un total de 32 persones han escollit aquesta opció "c", el que representa que un 49,23% dels enquestats manifesta desconeixement vers al tema preguntat.

Respecte d'aquestes situacions, a l'apartat d'anàlisi individualitzat per pregunta, referit a continuació, ja s'entrarà amb major detall i reflexió en cada cas concret.

5.2.2.2 Anàlisi individualitzada per pregunta

L'anàlisi realitzada de les dades obtingudes s'ha circumscrit a les que fan referència al conjunt o global de les tres universitats, de nou per la limitació de mitjans disponibles a la recerca, i ha estat sistematitzada en 7 blocs diferents. Cadascun d'aquets blocs inclou preguntes del qüestionari que tenen un denominador comú temàtic: el sistema sexe-gènere, la identitat de gènere, la orientació sexual, terminologia referent a realitats de gènere no normatives, realitats de gènere no normatives, la violència de gènere i discriminacions per raó de gènere.

1) Bloc referent al sistema sexe-gènere

En aquest bloc s'analitzen les preguntes 1, 2, 3 i 4 del qüestionari. Les quals es refereixen als conceptes de sexe i de gènere, i pretenen esbrinar quins paradigmes o orientacions teòriques hi ha darrera les concepcions que el enquestats tenen d'ells.

Pregunta 1

La pregunta demana als enquestats si consideren el sexe com una realitat biològica o com la visió cultural d'unes diferències biològiques. El 70,77% ha escollit l'opció de resposta "a", corresponent a una realitat biològica, manifestant doncs concebre'l des d'una òptica essencialista biològica.

Respecte del restant 29,23% dels enquestats, han triat la opció "b" de resposta, el que a priori sembla suposar que estan en la línia del construccionisme social més radical, que considera al sexe com a un mateix constructe social. Tal situació ha estat considerada com a sorprenent, sobretot per l'alt percentatge d'enquestats que ha l'ha triat, i perquè aquesta visió del sexe no és la més estesa socialment, ni tant sols ho és en àmbits pròpiament acadèmics. Partint d'aquesta reflexió, si bé no es considera oportú extreure cap conclusió al respecte i restaria pendent en una possible recerca futura aprofundir en aquesta qüestió, sí que es planteja una primera consideració respecte de la possible formulació confusa de la qüestió, o de que aquesta hagi pogut ser contestada a l'atzar.

Pregunta 2

En aquesta pregunta es demana als enquestats quin nombre de sexes consideren que existeixen, dos, tres o més, així com que detallin en cada cas a quins sexes es refereixen. De les dades obtingudes es detallen a continuació les considerades més significatives:

- Un 67,69% dels enquestats ha triat l'opció de resposta "a", la qual estableix l'existència de 2 sexes. Un 86,36% d'aquest grup d'enquestats ha esmentat el binomi home-dona, i un 13,64% no ha detallat a quins sexes es referien.

- Un 15,38% dels enquestats han triat l'opció de resposta "b", reconeixent l'existència de tres sexes. Respecte de l'especificació dels tres sexes a que s'han referit trobem que:
  - Un 60% ha especificat el trinomi home-dona-intersexual.
  - Un 20% ha especificat el trinomi heterosexual-homosexual-bisexual.
  - Un 10% ha especificat el trinomi home-dona-transsexual.
  - Un 10% no ha especificat res.

- Un 16,93% dels enquestats han escollit l'opció "c" de resposta, corresponent a identificar que existeixen més de tres sexes, i respecte de la relació de sexes que han fet trobem les dades següents:
  - Un 72,73% ha plantejat que no hi ha un nombre definit de sexes, sinó tants com persones.
  - Un 18,18% ha barrejat sexes, identitats de gènere i orientacions sexuals.
  - Un 9,09% no ha especificat res.

Així doncs, trobem que un 67,69% dels enquestats té un concepte binari del sexe, situació coherent amb la també majoritària visió essencialista detectada a la pregunta 1. I un 32,31% manifesta no tenir aquesta visió binària.

Es considera també important ressenyar que un 12,31% dels enquestats pensa que no hi ha un nombre concret de sexes, situant-se en línia amb tesis que plantegen que el sexe s'ha d'entendre com a un continu. I que un 7,69% manifesta tenir alguna confusió respecte del concepte de sexe, doncs detalla realitats d'orientació sexual o d'identitat de gènere com a categories sexuals.

Pregunta 3

La pregunta demana als enquestats que donin una definició de gènere. Analitzades les definicions donades es destaca el següent:

- Un 52,31% el defineix com una construcció social o cultural. Si bé d'aquest grup d'enquestats només un 38,24% ha esmentat de forma explícita que aquesta construcció social parteix del sexe biològic de les persones.
- Un 24,62% l'ha definit com a la identitat de les persones. D'aquest grup cal ressenyar les dades següents:
  - Un 50,00% només ha fet referència de forma general a la identitat personal.
  - Un 37,50% ha manifestat que aquesta identitat es construeix partint o d'acord al sexe biològic.
  - Un 12,50% ha manifestat que la identitat no té perquè ser coincident amb el sexe biològic.
- Un 12,31% dels enquestats l'ha definit com una realitat biològica.
- Un 10,77% no ha contestat la pregunta.

Així doncs, la visió construccionista del gènere és la més present en els enquestats, i la visió biològica es pot considerar bastant residual. No obstant es considera significatiu que un 24,62%, dels enquestats al definir-lo com a identitat personal no consideri o no faci esment a la dimensió social o cultural del concepte.

D'altra banda, cal ressaltar que un 29,23%, independentment de si l'ha considerat des d'una dimensió social o personal, explícita que en la seva gènesi o substrat hi ha el

sexe biològic, amb el que es pot considerar que identifiquen la correlació existent entre ambdós en el sistema de sexe-gènere dominant.

Pregunta 4

Aquesta pregunta planteja als enquestats el nombre de gèneres que consideren que existeixen, i els demana que en cada cas explicitin a quins es refereixen. Es destaquen a continuació alguna de les dades obtingudes:

- Un 56,92% dels enquestats ha escollit l'opció “a” de resposta, considerant que existeixen dos gèneres. D'aquest grup un 24,32% no ha explicitat a quins es referien, i un 75,68% ha indicat el binomi masculí-femení.
- Un 7,69% dels enquestats ha triat l'opció “b” de resposta, indicant l'existència de tres gèneres. Un 20% d'aquest grup no n'ha referit cap, i un 80% ha referit el trinomi masculí-femení-transsexual.
- Un 33,85% dels enquestats ha elegit l'opció “c” de resposta, considerant que existeixen més de tres gèneres. D'aquest grup d'enquestats i en referència als gèneres que han identificat trobem les dades següents:
  - Un 31,82% no n'ha referit cap.
  - Un 36,36% ha indicat que no hi ha un nombre concret de gèneres, sinó tants com persones.
  - Un 13,64% ha donat una resposta en la que combinen realitats referents a identitats de gènere i a orientacions sexuals.
  - Un 18,18% ha donat una resposta en la que només s'inclouen identitats de gènere com ara: home, dona, transsexual o trangènere.

Partint d'aquestes dades cal ressaltar que la visió dels enquestats es polaritza en dues visions contraposades, els que tenen una visió binària del gènere, un 56,92%, i els que escapen a aquest binarisme, els qual representen el 41,54%.

Al mateix temps, és significatiu ressaltar que un 29,63% d'aquest darrer grup, el que representa un 12,31% del total d'enquestats, considera que no hi ha un nombre definit de gèneres, sinó que es específic de cada persona; consideració que es podria assimilar al plantejament de la performativitat del gènere (Butler, 1990)³⁸, i que manté cert paral·lelisme amb el posicionament d'aquells que en la pregunta 2, també un 12,31% dels enquestats, consideraven que existien tants sexes com persones.

2) Bloc referent a la identitat de gènere

Aquest bloc considera les preguntes 5 i 6 del qüestionari, amb les que es pretén obtenir informació sobre quina visió tenen els enquestats d'aquest concepte, si l'entenen des d'una òptica essencialista o construccionista.

Pregunta 5

La pregunta planteja als enquestats si consideren la identitat de gènere com a quelcom que ve determinat pel seu sexe, o bé si és un aspecte de la persona que pot canviar al llarg de la seva vida. En un 87,69% han respòs la segona opció, de manera que s'allunyen de l'essentialisme biològic que naturalitza al gènere considerant-lo el resultat d'una pretesa realitat biològica, el sexe. Alhora, aquest tipus de resposta té coherència amb el concepte de gènere que majoritàriament han manifestat tenir a la pregunta 3, el qual està també en línia amb les tesis del construccionisme social.

---

³⁸ Concepte que entén el gènere no com a una essència o identitat essencial, sinó com a un a norma que es construeix socialment a partir del actes performatius continus de les persones que intenten reproduir un model. Model que de fet es va també construint amb la repetició paròdica que totes les persones fan d'ell, en el seu intent personal de reproduir-lo.

Pregunta 6

L'anàlisi de les respostes a la pregunta 6, ha donat com resultat que el 70,77% dels enquestats entén que no hi ha necessàriament una correspondència entre identitat de gènere i sexe biològic. Resultat que manté una coherència conceptual amb el tipus de resposta donada majoritàriament a la pregunta 5. Si bé al ser aquest percentatge notablement inferior a l'assolit en aquella, en concret en 16,92 punts percentuals, es denota contradicció en les respostes d'alguns dels enquestats.

3) Bloc referent a l'orientació sexual

Les preguntes 7 i 8 del qüestionari són les considerades en aquest bloc d'anàlisi. La primera pretén esbrinar si els enquestats tenen clar el concepte d'orientació sexual, i la segona si identifiquen o tenen coneixement vers alguna orientació sexual no normativa.

Pregunta 7

Aquesta pregunta planteja als enquestats a que fa referència l'orientació sexual, de la qual es relacionen a continuació les dades que es considera aporten una informació més significativa:

- Un 40% del conjunt d'enquestats, al triar l'opció de resposta "a", denota tenir clar que l'orientació sexual és un concepte que fa referència a l'atracció sexual de les persones.
- Un 24,62% del conjunt d'enquestats, al escollir l'opció de resposta "b", manifesta tenir una confusió entre orientació sexual i identitat de gènere.
- Un 6,15% del conjunt d'enquestats, al escollir l'opció "c" de resposta, denota que identifica l'orientació sexual amb les pràctiques sexuals.

- Un 20,00% del conjunt dels enquestats, ha escollit fer respostes múltiples, de manera que independentment de la combinatòria d'opcions escollides, s'evidencia una confusió al voltant d'aquest concepte.
- Un 9,23% del conjunt d'enquestats, ha escollit l'opció de resposta "d", que suposa no considerar com a vàlides cap de les opcions ofertes, i haver de donar una definició pròpia del concepte. El 50% de les persones que han escollit aquesta opció no han donat cap definició. En tot cas, una i altra dada denoten que no tenen clar el concepte d'orientació sexual.

Partint d'aquestes dades i valoracions es pot considerar doncs que un 60% dels enquestats no té clar el concepte d'orientació sexual.

Pregunta 8

D'aquesta pregunta que demana als enquestats quantes orientacions sexuals creuen que existeixen, així com els hi sol·licita que detallin a quines es refereixen, es volen destacar les següents dades obtingudes:

- Un 13,85% del conjunt dels enquestats ha escollit l'opció "a" de resposta el que suposa que només reconeix l'existència de dues orientacions sexuals. Analitzant la part oberta de la pregunta en que havien d'explicitar a quines orientacions sexuals es refereixen, trobem com a dades significatives que d'aquest grup:
  - Un 66,66% fa referència a la heterosexualitat i l'homosexualitat.
  - Un 11,11% esmenta l'homosexualitat i la bisexualitat.
  - Un 11,11% es refereix al gènere masculí i al femení.
  - Un 11,11% no contesta.

- Un 46,15% del total dels enquestats ha escollit l'opció "b" de resposta que identifica tres orientacions sexuals. Respecte de l'enumeració que fan d'aquestes orientacions trobem que:
  - Un 63,33% ha relacionat l'heterosexualitat, l'homosexualitat i la bisexualitat.
  - Un 6,66% ha relacionat realitats que fan referència a identitats de gènere i a orientacions sexuals.
  - Un 30% no n'ha donat cap.

- Un 40% del conjunt d'enquestats ha escollit l'opció de resposta "c", considerant que existeixen més de tres orientacions sexuals. Respecte de la part oberta de la pregunta trobem que:
  - Un 42,30% inclou com a orientació sexual realitats que tenen a veure amb la identitat de gènere.
  - Un 34,62% considera que hi ha moltes orientacions sexuals possibles, però només una persona fa referència específica a alguna altra orientació sexual més enllà de les tres més conegudes (heterosexualitat, homosexualitat i bisexualitat, en concret cita la pansexualitat.
  - Un 11,54% a les tres orientacions sexuals esmentades afegeix l'asexualitat, la qual si bé no ha estat definida en el marc teòric d'aquest informe si que es pot considerar com a una orientació sexual i amb cert caràcter no normatiu.
  - Un 11,54% no detalla cap orientació sexual.

De les dades esmentades anteriorment s'extreu que un 21,53% identifica identitats de gènere amb orientació sexual i que un 20% no ha estat capaç de concretar a quines

orientacions sexuals es refereix, situació que també denota cert desconeixement vers al tema. Pel que es pot concloure que un 41,53% denota no tenir clar el concepte d'orientació sexual, percentatge que encara que no és coincident amb el detectat a la pregunta 7, continua essent molt significatiu.

4) Bloc referent a terminologia de realitats de gènere no normatives

La pregunta 9 del qüestionari planteja als enquestats què signifiquen les sigles LGTB. Un 52,31% dels enquestats ha descrit correctament la terminologia a que fan referència cadascuna de les sigles, un 6,15% ho ha descrit parcialment, i un 41,54% no ha contestat la pregunta. Percentatge aquest darrer que es considera ha de ser interpretat com a un desconeixement de les sigles.

Si bé, saber el que signifiquen no denota cap coneixement profund i precís sobre les realitats de gènere no normatives, sí que ignorar el seu significat, es pot considerar com a una mostra de no disposar d'un coneixement podríem dir "acadèmic" vers tals realitats.

5) Bloc referent a realitats de gènere no normatives

Aquest bloc d'anàlisi considera les preguntes 10, 11, 12 i 13 del qüestionari, cadascuna de les quals fa referència a una realitat de gènere no normativa diferent, i té per objectiu esbrinar si els enquestats tenen clar a què fa referència cadascuna d'elles.

Pregunta 10

Aquesta pregunta fa referència a l'homosexualitat, permet respostes múltiples, i demana als enquestats si consideren que es tracta d'una qüestió d'identitat de gènere, d'orientació sexual, és un trastorn mental i/o un trastorn biològic. Les dades obtingudes considerades més significatives mostren el següent:

- Un 81,54% dels enquestat ha triat l'opció “b” de resposta, manifestant que la identifica amb un tipus d'orientació sexual.
- Un 6,15% dels enquestat han triat l'opció “a” de resposta (identitat de gènere).
- Un 10,78% una combinatòria de les opcions “a” i “b”.

Així doncs, un 16,93% d'enquestats denoten tenir una confusió entre identitat de gènere i orientació sexual.

Pel que fa al 87,54% restant que ha identificat correctament que es tracta d'una orientació sexual, esmentar que a part de ser un percentatge molt alt, és poc coincident amb els obtinguts a les preguntes 7 i 8, respecte del coneixement que tenen els enquestats del concepte d'orientació sexual, el que sembla indicar certa contradicció. Cal considerar que tal situació pot estar influïda pel fet que aquest tipus d'orientació sexual és molt visible públicament des de ja fa alguns anys³⁹, donat que l'activisme dut a terme per col·lectius homosexuals, a part de reivindicar drets, ha explicat i pressionat perquè hi hagués un major coneixement social sobre la seva realitat. Per tant més enllà de l'àmbit acadèmic, els enquestats poden haver disposat d'altres vies per tenir algun coneixement sobre el tema.

Pregunta 11

Aquesta pregunta fa referència a la transsexualitat, les dades, a primer cop d'ull, evidencien un escenari amb major diversitat de respostes, no obstant en l'anàlisi no ha estat considerada com a tal. A continuació es detallen les dades considerades més significatives, i alhora les raons respecte de no considerar tant extensa la diversitat esmentada:

- Les opcions de resposta “a”, “b” i “c” en el seu enunciat combinen orientació sexual i reassignació de sexe, i l'opció de resposta “d” es centra en l'orientació sexual. Partint de que la transsexualitat és una qüestió d'identitat de gènere i no

---

³⁹ Una mostra d'aquesta visibilitat social la trobem en la mateixa legalitat vigent, que amb la *Llei 13/2005, de 1 de juliol, per la que es modifica el Codi Civil en matèria de dret a contraure matrimoni*, permet que aquest es pugui celebrar entre persones del mateix sexe.

d'orientació sexual, a l'anàlisi les respostes en que s'ha triat alguna de les anteriors opcions o combinatòria d'elles, han estat considerades com a una mateixa categoria de resposta. En aquest sentit, la suma de totes aquestes respostes denota que un 44,62% dels enquestats considera que la transsexualitat té a veure amb l'orientació sexual de les persones.

- El 55,38% restant dels enquestats ha triat l'opció de resposta "e", la qual suposa considerar que cap de les anteriors opcions de resposta eren vàlides, i haver de donar una pròpia definició de tal realitat. Es considera doncs que en aquest cas no assimilen la transsexualitat a una qüestió d'orientació sexual.

Analitzant les definicions que han donat, s'ha observat que en totes elles s'esmenten algun dels dos elements fonamentals en tal realitat, la discordança entre sexe biològic i gènere, i la reassignació de sexe⁴⁰. Així des d'aquesta perspectiva d'anàlisi, s'han obtingut les dades següents:

- Un 27,77% considera que les persones transsexuals són aquelles que tenen una discordança entre sexe i gènere, i han realitzat una reassignació de sexe.
- Un 50% considera són persones que tenen una discordança entre sexe i gènere.
- Un 19,44% considera són persones que han realitzat una reassignació de sexe.

De les dades detallades, s'extreu que un 44,62% dels enquestats no té clar el concepte de transsexualitat, doncs l'associen a orientació sexual.

Respecte del 55,38% que no té cap confusió, cal ressaltar que un 77,77% d'aquest grup la identifiquen explícitament com a una identitat de gènere, subratllant així la no

---

⁴⁰ A l'anàlisi no s'ha considerat 1 resposta que resulta difícil de categoritzar, però que per només representar el 2,79% del grup no s'ha considerat significativa

confusió, i un 47,21% l'associa a la reassignació de sexe. El que denota en ambdós un cert coneixement d'aquesta realitat.

Pregunta 12

El transgenerisme és la qüestió referida en aquesta pregunta. Com ja s'ha esmentat anteriorment, és la pregunta que presenta un major percentatge de no resposta, en concret un 9,23%, situació que sembla coherent amb el fet de que és una realitat de gènere de recent encunyació en àmbits activistes i acadèmics, i amb poca visibilització social. De les dades obtingudes en el qüestionari, les quals mostren bastant diversitat de respostes, es volen destacar les següents:

- Un 27,69% dels enquestats ha triat l'opció “a” de resposta, el que suposa que identifiquen aquesta realitat amb el fet d'haver realitzat un canvi de sexe.
- Un 16,92% dels enquestat ha triat l'opció “b” de resposta, el que suposa identificar aquesta realitat amb una qüestió d'orientació sexual, enlloc de considerar-la com a una identitat de gènere.
- Un 27,69% dels enquestats ha triat l'opció “c” de resposta, el que suposa que identifica el transgenerisme amb una identitat de gènere no normativa.
- Un 16,92% dels enquestats ha escollit l'opció “d” de resposta, el que suposa no estar d'acord amb cap de les opcions anterior i haver de donar una definició pròpia. D'aquest percentatge es considera significatiu ressenyar el següent:
  - Un 36,36% explicita que no sap com definir-ho.
  - El 63,64% restant dona respostes molt diverses, que van des de identificar-la amb la transsexualitat, el travestisme o la intersexualitat.

De les dades esmentades, considerant a aquells no han contestat la pregunta, als que la identifiquen amb la reassignació de sexe, als que la confonen amb una orientació sexual, i als que no estan d'acord amb cap de les opcions donades, incloent tant als que no han sabut donar cap definició com als que les han identificat amb d'altres identitats de gènere no normatives, trobem que un 70,73% dels enquestats té un gran desconeixement sobre aquesta realitat.

Respecte del 27, 69% que ha triat l'opció "b", tot i que es constata han encertat el tipus de realitat de que es tracta, la dada no aporta més informació, amb el que no es pot concloure res respecte al grau de coneixement que tenen vers ella.

Pregunta 13

Aquesta pregunta es centra en la intersexualitat, i és la segona amb un major percentatge de no resposta, un 6,15%, dada que s'interpreta també com a conseqüència de la poca visibilitat social que té tal realitat. Respecte de les altres dades obtingudes es volen ressenyar els aspectes següents:

- Respecte a l'opció "a" de resposta que suposa identificar la intersexualitat amb l'hermafroditisme, cal senyalar que s'ha inclòs en el qüestionari donat que històricament aquest darrer terme ha estat l'utilitzar per referir-se a la intersexualitat, i és el que encara avui té ressò mediàtic, encara que no correspongui biològicament parlant a la realitat. En aquest sentit, en l'anàlisi aquest tipus de resposta ha estat considerada com que s'identifica mínimament de quin tipus de realitat es tracta, això sí denotant una manca de coneixement acurat sobre el tema. Un 6,15% dels enquestats ha triat aquesta opció de resposta.
- En relació a les opcions de resposta "b" i "c" que es remeten a trets sexuals generals i a trets genitals respectivament, l'anàlisi les considera com a respostes més acurades, si bé en graus diversos, doncs reduir les característiques sexuals a trets genitals suposa un reduccionisme que manifesta

un coneixement més superficial del tema. La resposta “b” ha estat triada per un 35,38% i la “c” per un 29,23%.

- Un 12,31% dels enquestats ha triat l’opció de resposta “d”, el que suposa assimilar-la a una indefinició d’identitat.
- Un 9,23% ha triat una resposta múltiple que combina d’alguna manera entre les opcions “a”, “b” i “c”.

Partint de les dades i consideracions fetes, trobem que un 79,92% dels enquestats manifesta identificar-la com a una realitat que escapa al binomi de diferenciació sexual mascle-femella.

Però només un 40% dels enquestats, aquells que han triat l’opció “b” de resposta, o l’opció combinada “bc”, mostra un coneixement més acurat, al entendre que la dimensió sexual dels cossos no es redueix a la genitalitat.

6) Bloc referent a la violència de gènere

En aquest bloc la pregunta analitzada ha estat la 14, la qual planteja si hi ha alguna relació entre la violència cap a les dones i l’homofòbia i la transfòbia, de la qual es volen destacar les següents dades obtingudes:

- Com ja s’havia esmentat anteriorment la seva opció de resposta “c” pot ser considerada també com una no resposta. Si bé al ser una opció que manifesta explícitament un desconeixement del tema preguntat, no deixa cap dubte respecte d’ell. Desconeixement que ha estat manifestat per un 49,23% dels enquestats.

Aquest percentatge, a més de notable es considera molt significatiu qualitativament, doncs per respondre la pregunta i argumentar la resposta és necessari tenir molt clars i assolits diversos conceptes que s’interrelacionen i

conformem el sistema de sexe-gènere dominant. El que denota poca profunditat o afermament de coneixements en matèria de gènere.

- Un 18,46% dels enquestats ha triat l'opció de resposta “b”, la qual afirma la inexistència de relació entre els tres fenòmens. De l'anàlisi realitzat vers la part oberta de la pregunta, en la que s'havien d'explicitar les raons de tal afirmació, cal destacar que:

- Un 33,33% d'aquest grup no dóna cap explicació.

- Un 46,66% entén que no hi ha relació donat que els subjectes que pateixen la violència són diferents en cada cas. Situacions que poden considerar-se que mostrem un desconeixement general pel que al funcionament del sistema sexe-gènere, i de les diverses repercussions socials que genera, en tots aquells que no encarnen o no reproduïxen totalment el model binari del sistema, o que no formen part del grup al que se li atribueix el rol social més valorat i privilegiat, el masculí.

- En referència al 32,31% dels enquestats que han triat l'opció “a” de resposta, la qual suposa considerar que si hi ha una relació, cal ressenyar que el 47,62% del grup ha identificat el patriarcat o el sistema sexe-gènere com a la raó comuna dels tres fenòmens, mentre que un 38,10% només considera que tenen en comú el fet de que són formes diferents de violència, intolerància o discriminació.

Per tant, es pot concloure que del total d'enquestats només un 10% ha estat capaç d'identificar que els tres fenòmens tenen una arrel comuna, i que aquesta es troba en el mateix sistema de sexe-gènere que caracteritza la nostra societat patriarcal.

7) Bloc referent a discriminacions per raó de gènere

La pregunta 15 és l'analitzada en aquest darrer bloc, en la que els enquestats havien de descriure tres situacions de discriminació per raó de gènere, respecte de la qual es volen destacar les dades següents:

- El percentatge de no resposta és dels més elevats del qüestionari, doncs és situa en el 9,23%.
- Cal esmentar que no totes les persones que han contestat la pregunta han donat els tres exemples sol·licitats, en alguns casos només n'han aportat un, i en d'altres dos. Així, de les 59 persones que han contestat la pregunta, enlloc d'obtenir 177 exemples, només se n'han aconseguit 145, essent aquesta la xifra a partir de la qual s'han calculat els percentatges que s'esmenten a continuació.
- Respecte del procediment de l'anàlisi, cal esmentar que s'ha fet des de la perspectiva de quins eren els subjectes que patien la discriminació, dones, persones homosexuals, transsexuals etc., amb el que s'han obtingut les dades següents:
  - 110 exemples fan referència a discriminacions patides per les dones, el que representa el 75,86% del total de situacions descrites. Situacions referides a diferents àmbits socials, laboral, domèstic, mitjans de comunicació, esport, llenguatge, etc, que si bé aporten informació interessant al respecte, escapen als objectius i possibilitats d'aquesta recerca.
  - Un total de 7 exemples es refereixen a situacions de discriminació patides pels homes, representant un 4,83% del total.
  - 17 exemples es refereixen a discriminacions patides per persones homosexuals, situant un percentatge del 11,72%. D'aquest tipus de discriminacions esmentades, cal ressaltar que en un 70,59% d'elles no es

detallen situacions específiques, sinó que es referien a la situació general de discriminació que pateixen aquestes persones.

- Un total de 9 exemples de fan referència a persones transsexuals, representant el 6,21% del total, i igual que en el cas anterior no detallen situacions concretes.
- En 1 exemple s'ha fer referència a persones travesti, sense especificar detall sobre la discriminació, representant el 0,69% del total.
- 1 exemple ha esmentat la discriminació patida per les persones intersexuals, el que representa també un 0,69% del total, i vers la que so s'ha especificat cap concreció.

Així, doncs, trobem que només en un 19,24% dels exemples s'ha considerat la discriminació que pateixen persones amb realitats de gènere no normatives, de les quals destaquen significativament les que fan referència a l'homosexualitat, realitat més visible socialment. Al mateix temps que es manifesta una gran dificultat a l'hora de concretar quines discriminacions pateixen aquests col·lectius.

5.2.2.3. Síntesi de resultats de l'anàlisi del qüestionari

A mode de sumari, dels resultats del qüestionari esmentats en l'apartat anterior, es detallen a continuació els que es consideren més significatius, i que perfilen el següent escenari:

- Que un 67,69% dels enquestats consideri només l'existència de dos sexes, i que el 56,92% reconeixin només dos gèneres, sembla manifestar que el binarisme de gènere és l'enfocament teòric que majoritàriament influeix conceptualment en els coneixements dels enquestats en aquesta temàtica.

- Partint de que un 70,77% dels enquestats manifesten identificar el sexe amb una realitat biològica, es denota majoritàriament una influència de l'enfocament essencialista biologista en la seva visió.
- Essencialisme que influeix molt minoritàriament en el concepte de gènere dels enquestats; només un 12,31% d'ells al donar una definició del gènere l'han relacionat amb els substrat biològic, i un 52,31% explícitament l'han descrit com a constructe social o cultural.
- Aquesta poca influència de l'essencialisme biologista es veu refermada pel fet de que el 87,69% dels enquestats ha manifestat considerar que la identitat de gènere no és quelcom immutable, sinó que pot variar al llarg de la vida, al mateix temps que un 70,77% manifesta que no necessàriament ha d'haver una correspondència entre sexe biològic i identitat de gènere.
- Respecte de l'orientació sexual, sense poder indicar un percentatge concret, donat que a través de dues preguntes del qüestionari s'han obtingut dades amb certes diferències, sí que una franja d'entre el 41% i el 60% dels enquestats mostra no tenir clar aquest concepte.
- El 41,54% dels enquestats manifesta un desconeixement de les sigles LGTB, utilitzades, entre d'altres, en àmbits acadèmics per referir-se a realitats de gènere no normatives, amb el que es denota cert desconeixement d'aquestes.
- Un 87,54% dels enquestats ha identificat correctament que l'homosexualitat és una realitat referida a l'orientació sexual, xifra que sembla estar en contradicció amb la dada aportada anteriorment respecte de que entre el 41% i el 60% dels enquestats no tenen clar el concepte d'orientació sexual. Situació que podria obeir a la particular i diferent situació i visió social de l'homosexualitat respecte d'altres realitats de gènere no normatives, que es tradueix en una major visibilitat i coneixement social vers ella.

- Respecte de la transsexualitat un 44,62% dels enquestats l'associen a orientació sexual enloc de entendre-la com a una identitat de gènere, el que denota desconeixement vers ella.
- Un 70,73% dels enquestats denoten tenir un gran desconeixement vers el transgenerisme, doncs o el desconeixen totalment, o no saben com definir-lo, o el confonen amb una orientació sexual o amb d'altres identitats de gènere no normatives.
- Només un 40% dels enquestats mostra tenir un coneixement una mica acurat vers a la intersexualitat, al manifestar que no s'adapta al binomi de diferenciació sexual mascle-femella, i que aquesta no adaptació es refereix a trets sexuals que van més enllà de la simple genitalitat.
- Només un 10% del enquestats ha identificat que la violència cap a les dones, l'homòfobia i la transfòbia estan relacionades, així com que aquesta relació cal trobar-la en el sistema de sexe-gènere. Tal situació mostra que majoritàriament els enquestats desconeixen o no tenen clar com és configura aquest sistema i de quins mecanismes es val per mantenir-se i reproduir-se. Alhora que respecte a l'homofòbia i la transfòbia sembla que no les relacionen amb violències per raó de gènere.
- El 75,86% dels exemples de situacions de discriminació per raó de gènere donats pels enquestats fa referència a la discriminació que pateixen les dones, mentre que només un 19,24% fa referència a realitats de gènere no normatives. I en aquest cas, majoritàriament s'han centrat en la discriminació que pateixen les persones homosexuals, i ho han fet sense descriure situacions concretes de discriminació. Denotant que majoritàriament la discriminació que pateixen aquestes realitats no s'associa a una qüestió de gènere, i/o es desconeix en quin tipus de situacions concretes es tradueix tal discriminació.

6. Consideracions finals

6.1. Conclusions

Tal i com ja s'ha fet referència en diverses ocasions al llarg d'aquest informe, les conclusions que es plantegen a continuació no pretenen ser concloents donades les diferents limitacions de la pròpia recerca, i es considera que només aporten certa llum respecte de la hipòtesi plantejada, en aquest sentit han de ser considerades com a unes conclusions preliminars. Precisament, en l'apartat 6.3. d'aquest informe, es detallen diferents qüestions que haurien de ser explorades i analitzades amb major profunditat en el marc d'una nova investigació que prengui com a punt de partida la present recerca. Respecte d'aquestes conclusions preliminars es planteja el següent:

- En referència als continguts formatius en matèria de gènere, i pel que fa al nombre de creditatge que contempla aquesta temàtica, es constata que les tres universitats analitzades compleixen les recomanacions fetes per la Conferència de Directors/es de Centres i Departaments de Treball Social i la Junta de Govern del Consell General de Col·legis de Diplomats en Treball Social i Assistents Socials (2007). Recomanacions que indiquen que el sistema de gènere ha d'estar present en dos blocs temàtics que globalment han de representar entre 15 i 17 crèdits.
- Atenent al fet de que els estudiants hagin mostrat en percentatges significatius confusions entre identitat de gènere i orientació sexual, que no hagin identificat que homofòbia i transfòbia són també formes de violència de gènere, o que quan han hagut de descriure situacions de discriminació per raó de gènere hagin fonamentalment fet referència a les que pateixen només les dones, dona a pensar que el seu coneixement del sistema de gènere i de les exclusions que genera és poc profund o parcial.

- Al fil de l'esmentat en el punt anterior, es planteja la qüestió de que el creditatge que contempla la temàtica de gènere és probablement insuficient per poder abordar-la amb el grau d'aprofundiment i amplitud que requereix. Qüestió que es veu refermada si es té en consideració, tal i com s'ha esmentat en l'anàlisi, que la major part d'aquest creditatge no correspon a una assignatura específica de gènere, sinó a assignatures que la contemplen en algun dels seus blocs temàtics, i des de la perspectiva concreta de la seva temàtica central.
- La presència de realitats de gènere no normatives a les assignatures que contemplen la temàtica de gènere, es pot considerar residual, donat que només es produeix a dues universitats, i en el marc de dues assignatures, una de caràcter obligatori i de 6 crèdits, però no específica de gènere, i una altra específica de gènere però de caràcter optatiu i de només tres crèdits. Per tant, en un cas encara que hi tenen accés tots els estudiants la seva amplitud temàtica és reduïda, i en l'altre només hi accedeixen una part dels estudiants i també amb un aprofundiment limitat donat el poc creditatge.
- La situació plantejada en el punt anterior, explicaria que els estudiants en percentatges significatius desconeixen les sigles LGTB, i tenen poc coneixement o confusions sobre realitats de gènere no normatives com la transsexualitat, el transgenerisme o la intersexualitat. Cal destacar que tal situació no es produeix amb l'homosexualitat, qüestió que com ja s'ha apuntat en l'anàlisi, es considera conseqüència de la major visibilitat social d'aquesta realitat i de la també major normalització social que ha anat adquirint en els darrers anys en el nostre entorn social.
- Cal considerar també que el fet de que continguts referents a realitats de gènere no normatives siguin esmentats en les guies d'aprenentatge d'algunes assignatures, no dona informació vers a la quantitat de temps dedicat a la temàtica, per tant no hi ha garantia de que s'hagi aprofundit en ella.
- Pel que fa al concepte de sexe i gènere que tenen els estudiants, majoritàriament està marcat o influït pel binarisme de gènere, situació lògica donat que aquesta

conceptualització és també la més present a escala social global, i que denota la manca de coneixements respecte d'altres perspectives conceptuals i analítiques del sistema sexe-gènere. Aquesta variable suposa un posicionament o concepció teòrica, que en referència al seu futur exercici professional, pot dificultar dur a terme un abordatge adequat de les necessitats i dificultats de les persones que tenen una realitat de gènere no normativa.

- El fet de que l'essencialisme biologista sigui la visió significativament més present en la conceptualització del sexe, també es considera com a un posicionament teòric, que pot impedir o dificultar la detecció i la comprensió de les diverses situacions que viuen les persones amb una realitat de gènere no normativa, així com també, poden dificultar oferir-les-hi el tipus d'orientació, de suport i d'acompanyament que necessitin en cada cas. Sense oblidar, que la contribució professional en l'elaboració de polítiques socials adequades, també es pot veure afectada per tal situació
- Si bé, majoritàriament els estudiants han manifestat tenir una concepció cultural o social del gènere, i entendre que no ha d'haver necessàriament una correlació entre sexe biològic i gènere, sembla que aquestes concepcions no estiguin del tot incorporades o assimilades en el moment en que han de projectar-les o concretar-les en realitats de gènere no normatives.

Per tant a mode de conclusió global es pot considerar que la formació que s'ofereix en matèria de gènere en el Grau en Treball Social, no és suficient perquè els estudiants puguin tenir un coneixement profund i clar del funcionament dels sistema sexe-gènere que articula la nostra societat, i de les discriminacions i exclusions que genera en els col·lectius que no s'adapten a la seva normativitat.

Al mateix temps, que la presència específica de realitats de gènere no normatives en els continguts formatius, es pot considerar a efectes pràctics com una no presència, donat el seu caràcter eminentment residual. Només cal tenir en compte que només en una universitat arriba a tots als estudiants, i en una altra a part d'ells, i en ambdós casos aquesta

presència es redueix a una part del creditatge de dues assignatures, el qual es situa en un i altre cas en el 2,50% i el 1,25% del creditatge total del grau⁴¹.

Es considera que tal situació, impedeix o dificulta als futurs professionals realitzar una reflexió i una presa de consciència prèvia respecte de la seva mirada vers a aquestes realitats de gènere no normatives, respecte dels constructes i perspectives que la configuren. Mirada que és la que dóna forma i esbiaixa la seva intervenció professional, la qual sense una consciència podria reproduir els mateixos paràmetres d'un sistema que genera discriminacions i exclusions cap a aquells que subverteixen les seves normes.

6.2. Recomanacions

Donat que les conclusions aportades per la recerca no poden ser considerades concloents, i tenen per tant un caràcter preliminar i general, no se'n poden derivar massa recomanacions, ni ser aquestes massa concretes. De fet, només s'ha considerat adequat fer-ne una, la qual es refereix a que en les possibles revisions que es puguin fer dels plans d'estudi es tingui en consideració el plantejat en aquest informe. Aquesta qüestió cobra especial rellevància en moments com l'actual, donat que al finalitzar el present curs acadèmic, amb la primera promoció de graduats en Treball Social s'haurà tancat el cicle d'implantació del grau, moment que de segur obrirà en els centres universitaris, o serà la darrera fase d'un procés ja obert al llarg del grau, en el que es realitzarà una revisió i anàlisi de la seva implantació, el qual lògicament, entre d'altres qüestions, es centrarà en els seus plans d'estudi i en les assignatures que els conformen.

Precisament, en aquest context de procés de qualitat i millora contínua de la qualitat educativa, aquesta recerca considera oportú i necessari que el seu anàlisi i les seves conclusions siguin tingudes en consideració. Consideració, entesa en termes de reflexió de partida, que simultàniament, d'una banda condueixi a cada centre universitari a analitzar en profunditat quina presència té el gènere, i específicament les realitats de gènere no normatives en els seus currículums formatius. I d'una altra, que obri un espai de reflexió en

---

⁴¹ Les dues assignatures que contemplen realitats de gènere no normatives són de 6 ETCS i 3 ETCS respectivament, i el total del grau conté 240 ETCS.

el que responsables acadèmics i equips docents es plantegin la pertinència de que aquestes temàtiques tinguin un espai suficient en la formació dels futurs professionals, amb l'objectiu de que la professió pugui en un futur col·laborar en transformar la situació social de les persones amb realitat de gènere no normatives. I sempre des de la perspectiva de que es tracta d'una situació social transversal, que respecte d'altres temàtiques socials és encara avui poc visible i tinguda en consideració en les intervencions professionals i en les polítiques socials que s'implementen, pel que precisament es pot considerar com a un repte i una obligació de la disciplina.

6.3. Temes oberts per a un futur

Es considera necessari ressenyar una sèrie d'aspectes o qüestions que per les limitacions de la recerca queden pendents d'explorar o de fer-ho amb una major aprofundiment en un futur, en el marc d'una nova recerca que doni continuïtat al treball realitzat fins ara, i que amplii el seu univers, proporcioni dades més acurades, realitzi una anàlisi més profund, i en conseqüència arribi a conclusions més afinades:

- Amb l'objectiu d'aconseguir una visió global de totes les universitats catalanes que ofereixen el Grau en Treball social, caldria investigar quina és la situació a la UB, tant respecte dels continguts formatius en matèria de gènere com dels coneixements dels estudiants al final del seu procés formatiu. Així com també respecte de la UdG i la UVIC, les quals en el proper curs acadèmic ja tindran estudiants de 4t curs.
- Respecte dels continguts formatius en matèria de gènere, caldria mantenir entrevistes amb els docents o responsables acadèmics dels diferents centres universitaris per tal de poder obtenir dades més detallades de les que ofereixen les guies docents de les assignatures. I conèixer també les raons de perquè unes i altres temàtiques estan o no incloses en els currículums formatius, així com des de quina orientació o perspectiva teòrica són abordades.
- Respecte del qüestionari, seria convenient tornar-lo a passar a les tres universitats analitzades partint d'una mostra aleatòria que garantís un major fiabilitat a la

recerca, i permetés realitzar inferències estadístiques. Al mateix temps, que es considera pertinent revisar la seva formulació, a la llum d'algunes dades obtingudes que semblen contradictòries o vers a les quals no s'ha pogut fer cap aclariment.

- Donat que la informació que es pot obtenir sempre a través d'un qüestionari és limitada qualitativament, seria pertinent, realitzar entrevistes en profunditat a una mostra representativa del grup d'estudiants que participin del qüestionari en cada universitat.
- Les dades obtingudes per a cada centre universitari haurien de ser analitzades comparativament, i encruant amb una major profunditat les que fan referència a cadascun del dos eixos de la recerca, per tal d'identificar paral·lelismes o diferències significatives.

7. Referències

7.1. Bibliografia

American Psychiatric Association. (1973). *Homosexuality and Sexual Orientation Disturbance: Proposed Change in DSM-II, 6th Printing, page 44 POSITION STATEMENT (RETIRED)*. APA Document Reference No. 730008. Recuperat 10 abril 2013, des de http://www.torahdec.org/Downloads/DSM-II_Homosexuality_Revision.pdf

American Psychiatric Association. (2013). *Manual diagnóstico y estadístico de los trastornos mentales V*. Barcelona: Masson.

Agència de la Unió Europea pels Drets Fonamentals. (2009). *Homofobia y discriminación por motivos de orientación sexual e identidad de género en los Estados miembros de la Unión Europea. Informe de síntesis*. Recuperat 10 abril 2013, des de http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/1224-Summary-homophobia-discrimination2009_ES.pdf

Berga, A. (2005, setembre/desembre). Perspectiva de gènere en l'acció socioeducativa. Ítem: *Educació Social: revista d'intervenció educativa*, 31, 15-24.

Bonet, R. (2013, maig). Pansexualitat. La superació de l'heteropatriarcat. Ítem: *Colors*, 7, 23-25. Recuperat 1 juny 2013, des de http://www.h2o.cat/colors/Colors_07.pdf

Butler, J. (1990). *El Género en disputa*. Barcelona: Paidós, 2007.

Butler, J. (2002). *Cuerpos que importan*. Barcelona: Paidós.

Cabral, M. (ed.). (2009). *Interdicciones. Escrituras de la intersexualidad en castellano*. Córdoba: Anarrés Editorial . Recuperat 10 febrer 2013, des de <http://www.mulabi.org/Interdicciones2.pdf>

Col·legi Oficial de Treball Social de Catalunya. (2000). *Codi Deontològic COTSC*. Recuperat 15 gener 2013, des de http://www.tscat.cat/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=31&lang=ca

Coll-Planas, G., Bustamante, G. i Missé, M. (2009). *Transitant per les fronteres del gènere. Estratègies, trajectòries i aportacions de joves trans, lesbianes i gais*. Barcelona: Generalitat de Catalunya.

Coll-Planas, G. (2010). *La voluntad y el deseo. La construcción social del género y la sexualidad: el caso de lesbianas, gays y trans*. Barcelona: Ed. Egales.

Conferencia de Directores/as de Centros y Departamentos de Trabajo Social, Junta de Gobierno del Consejo General de Colegios de Diplomados en Trabajo Social y Asistentes Sociales. (2007). *La formación universitaria en Trabajo Social. Criterios para el diseño de planes de estudios de títulos de Grado en Trabajo Social*. Recuperat 10 febrer 2013, des de http://www.gizarte-langintza.ehu.es/p260-content/eu/contenidos/enlace/trabajo_social_indice_infespec/eu_infespec/Criterios_Grado_Trabajo_Social_Aprobados.pdf

De Lauretis, T. (2000). La tecnología del género. Dins T. De Lauretis, *Diferencias. Etapas de un camino a través del feminismo*. (p. 1-19). Madrid: Horas y Horas.

Domínguez, J. M., García, P., i Hombrados, M. I. (2011). *Transexualidad en España. Análisis de la realidad social y factores psicosociales asociados*. Recuperat 10 abril 2013, des de http://www.crismhom.com/sites/default/files/20121103_transexualidad_en_espana.pdf

Foucault, M. (1976). *Historia de la sexualidad. La voluntad de saber*. Madrid: Ed. Siglo XXI, 2003.

Fundació Enllaç. *Guia Trans*. Barcelona: Fundació Enllaç. Recuperat 20 febrer 2013, des de <http://www.protegersex.org/pdfs/guiatransfundacionenllac.pdf>⁴²

Gergen, K. (1989). La Psicología Postmoderna y la Retórica de la Realidad. Dins T. Ibáñez (coord.), *El conocimiento de la Realidad Social*. Barcelona: Sendai.

Juliano, D. (2004). *Excluidas y marginales*. Madrid: Cátedra.

Latorre, A., del Rincón, D. y Arnal, J. (1996). *Bases metodológicas de la investigación educativa*. Barcelona: Hurtado Ediciones

Maroto, A.L. (2006). *Homosexualidad y Trabajo Social. Herramientas para la reflexión e intervención profesional*. Madrid: Siglo XXI.

Martínez, F. (2002). El cuestionario. *Un instrumento para la investigación en ciencias sociales*. Barcelona: Laertes.

Missé, M. i Coll-Planas, G. (ed.) (2010). *El género desordenado. Críticas en torno a la patologización de la transexualidad*. Madrid: Editorial Egales.

Missé, M. (2012). *Transsexualitats. Altres mirades possibles*. Barcelona: Editorial UOC.

Oficina de la Asesora Especial en Cuestiones de Género y Adelanto de la Mujer de las Naciones Unidas. (2002). *La incorporación de la perspectiva de género. Una visión general*. Recuperat 15 gener 2013, des de http://www.un.org/womenwatch/daw/public/gendermainstreaming/Spanish%20Gender%20Mainstreaming_full.pdf

Perelló, S. (2009). *Metodología de la investigación social*. Madrid: Dykinson.

---

⁴² El document no està datat.

Rubin, G. (1975). El tráfico de mujeres: notas sobre la economía política del sexo. *Ítem: Revista Nueva Antropología*, 30, 95-145. Universidad Nacional Autónoma de México. México D.F., 1986.

Rubin, G. (1989). Reflexionando sobre el sexo: Notas para una teoría radical de la sexualidad. Dins C. Vance (comp.), *Placer y peligro. Explorando la sexualidad femenina*. (p. 113-190). Madrid: Revolución.

Warner, M. (1991). Introduction: Fear of a Queer Planet. *Social Text*; 9 (4 [29]): 3-17. Recuperat, 1 juliol 2013, des de <http://sgrattan361.qwriting.qc.cuny.edu/files/2010/09/warnerfearofaqueer.pdf>

Young, I. (2000). La justicia y la política de la diferencia. Madrid: Cátedra.

7.2. Webgrafia

Federació Internacional de Treballadors Socials. (2013). *Definición de Trabajo Social*. Recuperat 15 gener 2013, des de <http://ifsw.org/policies/definition-of-social-work/>

Fundació Pere Tarrés. Universitat Ramon Llull. Facultat d'Educació Social i Treball Social. (2013). *Estudis de Grau en Treball Social*. Recuperat 20 gener 2013, des de http://www.peretarres.org/wps/wcm/connect/peretarres_ca/eutses/home/estudis/grau/treball_social/presentacio

Generalitat de Catalunya (2009). *Departament de Benestar Social i Família. Serveis socials d'atenció primària (Teleassistència, menjadors socials i atenció domiciliària)*. Recuperat 12 juny 2013, des de <http://www20.gencat.cat/portal/site/bsf/menuitem.f39cb0a684ba07b43f6c8910b0c0e1a0/?vgnextoid=639a9ccb25226210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnnextchannel=639a9ccb25226210VgnVCM1000008d0c1e0aRCRD&vgnextfmt=default>

Instituto Nacional de Estadística. (2013). *El INE*. Recuperat, 5 juliol 2013, des de http://www.ine.es/ss/Satellite?L=es_ES&c=Page&cid=1254735905566&p=1254735905566&pagename=INE%2FINELayout

Observatori contra l'homofòbia. (2013). Recuperat 10 abril 2013, des de <http://www.observatoricontrahomofobia.org/?file=kop1.php>

Universitat de Barcelona. (2013). *Grau de Treball Social*. Recuperat 20 gener 2013, des de http://www.ub.edu/web/ub/ca/estudis/oferta_formativa/graus/fitxa/T/G1027/index.html

Universitat de Lleida. (2013). *Grau en Treball Social*. Recuperat 20 gener 2013, des de <http://www.treballsocial.udl.cat/>

Universitat Rovira i Virgili (2013). *Grau de Treball Social*. Recuperat 20 gener 2013, des de <http://www.urv.cat/cae/graus/graudetreballsocial.html>

7.3. Legislació

Llei 13/2005, de 1 de juliol, per la que es modifica el Codi Civil en matèria de dret a contraure matrimoni, BOE núm. 157 § 11364 (2005).

Annexes

Annex 1 - Qüestionari

QÜESTIONARI SOBRE GÈNERE

Edat: _____	Sexe: _____	Lloc de residència: _____
Universitat: _____	Curs: _____	
En la carrera has cursat alguna assignatura amb continguts relacionats amb el gènere: ☐ Sí ☐ No		
En cas afirmatiu indica: quines, si són obligatòries o optatives i la temàtica concreta de gènere que aborden		
_____		
_____		
_____		
Altres estudis universitaris: _____		
<i>(en el cas de que no s'hagin finalitzat indica fins a quin curs)</i>		

Respon a les 15 qüestions següents d'acord al que és sol·licita amb lletra negreta i cursiva en cadascuna d'elles. Cal tenir en compte que en algunes preguntes es pot marcar més d'una resposta.

- 1- El sexe és: *(marca l'opció que consideris correcta)*
- Una realitat biològica
  - La visió cultural d'unes diferències biològiques

- 2- Quants sexes creus que existeixen?: *(marca l'opció que consideris correcta i detalla a quins sexes et refereixes)*
- Dos
  - Tres
  - Més

Indica quins: _____

_____

- 3- Com definiries el gènere? _____
- _____
- _____

- 4- Quants gèneres creus que existeixen?: *(marca l'opció que consideris correcta i detalla a quins gèneres et refereixes)*
- Dos
  - Tres
  - Més

Indica quins: _____

_____

- 5- La identitat de gènere d'una persona: *(marca l'opció que consideris correcta)*
- Ve determinada pel seu sexe
  - Pot canviar al llarg de la seva vida

- 6- Creus que hi ha correspondència entre identitat de gènere i sexe biològic?: *(marca l'opció que consideris correcta)*
- Sí No

- 7- La orientació sexual d'una persona fa referència: *(marca totes les opcions que consideris correctes)*
- A la seva atracció sexual
  - A la seva identitat de gènere
  - A les seves conductes o pràctiques sexuals
  - Cap de les anteriors

En cas de triar la opció "d" indica a què penses que fa referència: _____

_____

_____

- 8- Quantes orientacions sexuals creus que existeixen?: *(marca l'opció que consideris correcta i detalla a quines orientacions sexuals et refereixes)*
- Dues
  - Tres
  - Més

Indica quines: _____

_____

9- Què volen dir les sigles LGTB: _____

10- Amb què relacions l'homosexualitat: *(marca totes les opcions que consideris correctes)*

- a. Identitat de gènere
- b. Orientació sexual
- c. Trastorn mental
- d. Trastorn biològic
- e. Cap de les anteriors

En cas de triar la opció "e" indica amb què la relacions: _____

11- El terme transexual es refereix a: *(marca totes les opcions que consideris correctes)*

- a. Persones heterosexuales que han fet un canvi de sexe
- b. Persones que han canviat de sexe per la seva homosexualitat
- c. Persones bisexuals que han fet un canvi de sexe
- d. Persones amb una orientació sexual no definida
- e. Cap de les anteriors

En cas de triar la opció "e" indica a què penses que fa referència: _____

12- El terme transgènere es refereix a: *(marca totes les opcions que consideris correctes)*

- a. Persones que s'han sotmès a una operació de reassignació de sexe
- b. Persones amb una orientació sexual no definida
- c. Persones amb una identitat de gènere no normativa
- d. Cap de les anteriors

En cas de triar la opció "d" indica a què penses que es refereix: _____

13- El terme intersexual es refereix a: *(marca totes les opcions que consideris correctes)*

- a. Persones hermafrodites
- b. Persones amb trets sexuals masculins i femenins
- c. Persones amb genitals masculins i femenins
- d. Persones amb una identitat de gènere no definida

14- Consideres que hi ha alguna relació entre la violència cap a les dones, l'homofòbia i la transfòbia?: *(marca l'opció que consideris correcta i, si és afirmativa explica quina relació existeix, i si és negativa perquè no)*

- a. Sí
- b. No
- c. No ho sé

Indica quina o perquè no: _____

15- Esmenta tres situacions de discriminació per raons de gènere, explicitant qui l'exerceix i cap a qui.

Annex 2 – Plans d'estudi i guies d'aprenentatge

En aquest annex s'inclouen els documents corresponents als plans d'estudi de les tres universitats objecte de la recerca i les guies d'aprenentatge de les diferents assignatures que els componen. D'altra banda, l'annex inclou també, les guies d'aprenentatge de dues assignatures impartides a URL, en cursos acadèmics anteriors i citades en aquest informe, en concret *Psicologia Social* i *Sistemes de Benestar*; així com una presentació utilitzada pel docent com a suport a les seves classes en aquesta assignatura de *Psicologia Social*, i una guia d'aprenentatge específica d'un mòdul temàtic de l'assignatura *Sistemes de Benestar*.

Donada l'extensió de tots aquests documents, per raons ecològiques s'ha decidit annexar-los en suport electrònic en el CD inclòs a continuació. La informació està sistematitzada separadament per a cada universitat, i en el cas de les assignatures segons el seu caràcter obligatori o optatiu. Respecte dels documents de cursos acadèmics anteriors, esmentar que han estat recollits en una subcarpeta específica dintre de la corresponent a la URL.